

Univerzity Karlovy v Praze
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

Diplomová práce

Barbora Kozderková

Charakteristiky nastupující dospělosti v populaci vysokoškolských
studentů a zaměstnaných, nestudujících mladých lidí

V kontextu hodnotových orientací

Characteristics of emerging adulthood in the population of university
students and non-student employed young people

In the context of value orientation

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Lenka Krejčová, Ph.D.

Poděkování:

Děkuji zejména vedoucí této práce PhDr. Lence Krejčové, Ph.D. za její odborný i lidský přístup, cenné připomínky a čas, který mi věnovala. Dále bych chtěla poděkovat RNDr. Petrovi Boschovi, CSc. za pomoc se statistickým zpracováním a vyhodnocováním získaných dat.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 14.4.2013

.....
Barbora Kozderková

Abstrakt:

Předmětem této diplomové práce je porovnání vybraných vývojových charakteristik a hodnotových orientací v období nastupující dospělosti u českých studentů vysokých škol ve věku 19-25 let a stejně starých lidí, kteří pracují a na vysoké či vyšší odborné škole nestudují, ani nestudovali. Nastupující dospělost je životní etapa mezi adolescencí a mladou dospělostí, a některými autory je navrhováno, že se jedná o nové vývojové období v životě člověka. Tento koncept je zkoumán převážně v USA. V České republice mu doposud příliš pozornosti věnováno nebylo. Lidé, kteří procházejí obdobím nastupující dospělosti, vykazují určité rysy, které jsou popsány v teoretické části a na vzorku českých mladých lidí zkoumány v části empirické. Je srovnáván průběh této etapy u skupiny vysokoškolských studentů a pracujících mladých lidí. Je předpokládáno, že vysokoškolské studium i pracovní život přinášejí mladým lidem odlišné podněty, a jejich životní styl a tedy i prožívání tohoto období se liší. Účelem této práce bylo ověřit předpoklad, že studující mladí lidé vykazují více než nestudující mladí lidé rysy nastupující dospělosti. Předpoklad se v tomto výzkumu potvrdil. Dále je práce zaměřena na téma hodnotových orientací u tohoto vzorku mladých lidí. Do hodnotové orientace je promítán životní styl jedince a toto nastavení se formuje převážně v době dospívání a časně dospělosti. V práci byly srovnávány vybrané typy hodnotových orientací u obou skupin, avšak u sledovaných hodnotových typů byly shledány pouze drobné rozdíly mezi skupinami.

Klíčová slova: nastupující dospělost, mladá dospělost, vysokoškolští studenti, nestudující mladí lidé, hodnotové orientace

Abstract:

This thesis compares certain developmental characteristics and value preferences of emerging adult university students and non-student employed young people at the age between 19–25 years in the Czech republic. According to some authors this life stage seems to be a new developmental period between adolescence and young adulthood. In comparison to the USA there has not been much research done on this topic in the Czech Republic. There are some special characteristics of this phase of life that are described in the theoretical part, and tested on a sample of Czech young people which is showed in the empirical part of this thesis. The differences of how students and non-students experience this time of life are compared. It is assumed that student life style brings different impulses than the life style of employed young people. The aim of this thesis was to test the assumption that university students show the features of emerging adulthood more plentifully than people at the same age who work. According to the results of this study the assumption was confirmed. Another focus of this thesis is the topic of value orientation among this sample of young people. Value orientation is influenced by life style and is formed especially during adolescence and young adulthood. Certain types of value orientation were compared between the two groups of respondents and only minor differences were found.

Keywords: emerging adulthood, young adulthood, university students, non-student young people, value orientation

Obsah

Úvod	7
Teoretická část	9
1. Vymezení pojmu nastupující dospělost	9
1.1. Charakteristika jednotlivých znaků období nastupující dospělosti podle J.J. Arnetta	9
1.1.1. Inventory od Dimensions of Emerging Adulthood – IDEA	12
1.2. Historie konceptu nastupující dospělosti	13
2. Období nastupující dospělosti z tradičního pohledu vývojové psychologie	15
3. Charakteristika období nastupující dospělosti ve společenském kontextu	20
3.1. Rodinné uspořádání a vztahy v rodině	20
3.2. Přátelství a partnerství	21
3.3. Sexuální život	23
3.4. Projevy rizikového chování a psychopatologických jevů	24
3.5. Vzdělání a profesní život	25
3.6. Charakteristika studujících lidí v období nastupující dospělosti	27
3.7. Interkulturní rozdíly	29
3.8. Současní mladí lidé ve srovnání s předchozími generacemi	30
4. Hodnoty	34
4.1. Vymezení pojmu hodnota	34
4.2. Hodnoty v období nastupující dospělosti	35
4.2.1. Proměnné ovlivňující hodnotovou orientaci mladých lidí	35
4.2.2. Vývoj hodnot u mladých lidí v historickém kontextu	37
4.3. Teorie hodnot podle S.H. Schwartz	39
4.3.1. Teoretická východiska S.H. Schwartz	39
4.3.2. Portrait Values Questionnaire – PVQ	46
Empirická část	47
5. Problém a cíle výzkumu	47
6. Metoda	48
6.1. Výzkumný soubor	48
6.2. Použité metody	48
6.2.1. IDEA	48
6.2.2. PVQ	50
6.3. Metoda získání a zpracování dat	52
6.4. Formulace výzkumných předpokladů a hypotéz	52
7. Výsledky výzkumu	56
8. Diskuze	64
8.1. Limity práce a možnosti dalšího zkoumání ...-	67
Závěr	70
Použité zdroje	72
Přílohy	78

Úvod

Ve své diplomové práci se zaměřím na charakteristiku života současných mladých lidí ve věku 18-25 let. Budu se zajímat o to, do jaké míry se cítí být dospělými a jaké hodnoty jsou pro ně nejvýznamnější. Srovnávat mezi sebou budu dvě skupiny mladých lidí v tomto věku - studenty vysokých škol a pracující, kteří nestudují ani nikdy na vysoké či vyšší odborné škole nestudovali. Vycházet budu převážně z konceptu Jeffreyho Jensea Arnetta, který se ve druhé polovině devadesátých let 20. století začal zabývat vývojovými procesy u lidí ve věkovém období 18-25 let a toto období nazval „Emerging Adulthood“. Pro tento termín budu používat český překlad „nastupující dospělost“.

Ačkoliv toto věkové období ve většině tradičních členění životního cyklu patří do období mladé dospělosti, Arnett (2000a) upozorňuje na odlišné charakteristické znaky této etapy od znaků etapy mladé dospělosti. Proč zvolil výraz „Emerging Adulthood“ vysvětluje tak, že toto slovní spojení naznačuje proces, což velmi vystihuje pocity mladých lidí ohledně své dospělosti. Nepociťují závislost na rodině v takové míře, jak tomu je v dětství a adolescenci, ale zároveň zpravidla necítí, že by dospělosti již dosáhli, nýbrž že k jejímu dosažení směřují. Avšak lidé ve věku mladé dospělosti, kam řadí Arnett třicátníky, jsou stále mladí a zároveň se již cítí být plně dospělými. Většina lidí ve věku nastupující dospělosti je stále v procesu vzdělávání se, získávání zkušeností pro svou profesi, kdežto lidé v mladé dospělosti mají již zpravidla vybudovanou stabilní pozici ve svém zaměstnání. Většina lidí ve věku nastupující dospělosti nežije v manželství a nemají potomky, zatímco většina lidí v mladé dospělosti žije v manželství a má alespoň jedno dítě. Přesné věkové ohraničení jednotlivých období je sporné, dosahování dospělosti je velmi individuální proces. Arnett (2000a) navrhuje, že období nastupující dospělosti je novou samostatnou etapou v životním cyklu člověka. Zamýšlí se však, zda toto období tak, jak ho definuje, zažívají všichni mladí lidé nebo zda platí specificky pro studenty vysokých škol v západní kultuře.

V porovnání s předchozími generacemi poukazují Hamilton a Hamilton (2006) na měnící se znaky chování lidí ve věkovém období 18-25 let. Uvádějí, že věk, kdy u jedince začíná v prosperujících společnostech rané dospívání, se postupem času snižuje, zejména díky blahodárným podmínkám pro vývoj jedince, jako je dostatek výživy a pokročilá zdravotní péče ve srovnání s podmínkami v minulosti. Nicméně věk nástupu plné dospělosti se naopak nápadně zvyšuje v důsledku novodobých společenských změn. Je kladen velký důraz na vzdělání, proto čím dál více mladých lidí studuje na vysokých školách a oddalují tak nástup do zaměstnání na plný úvazek. To souvisí s pozdějším

odpoutáním od rodičů a jejich finanční podpory, s pozdějším vstupem do manželství a založení vlastní rodiny.

V teoretické části se zaměřím na charakteristiku tohoto životního období. Budu popisovat typické znaky nastupující dospělosti tak, jak je definoval Arnett, a také zmapuji dosavadní poznatky o této životní etapě od dalších autorů. Budu se věnovat zařazení tohoto období do životního cyklu z tradičního pohledu vývojové psychologie. Také se zaměřím na společenské kontexty v období nastupující dospělosti včetně srovnání této etapy u současných mladých lidí a u minulých generací. Sama mám možnost sledovat mnohé ze znaků nastupující dospělosti u svých přátel i sama u sebe, proto je toto téma pro mě aktuální. Dále se budu věnovat pojmu hodnota a hodnotovým orientacím ve věku nastupující dospělosti, jak se hodnoty v tomto věku vyvíjejí a čím je jejich utváření ovlivňováno. Vnímání hodnot u lidí v této životní etapě mě zajímá proto, že se domnívám, že v dnešní rychle se měnící době, se hodnoty vnímané lidmi také mění. Zejména v hodnotách mladých lidí, jejichž hodnotová orientace je ve fázi intenzivního formování, se povaha dnešní doby odráží.

V praktické části budu na základě výsledků dotazníkových metod srovnávat vzorek studujících lidí ve věku 19-25 a stejně starých nestudujících, pracujících. Bude mě zajímat, jak se tyto dvě skupiny mezi sebou liší ve vnímání vlastní dospělosti a také v typech hodnotové orientace.

Citace v této diplomové práci budu uvádět podle norem APA. Překlady cizojazyčných textů provedu sama.

Teoretická část

1. Vymezení pojmu nastupující dospělost

Arnett (2004) ze svých obsáhlých výzkumů v USA vyvodil pět základních znaků nastupující dospělosti, kterými se lidé v tomto období liší od lidí v předcházejícím období adolescence i následujícím období mladé dospělosti. Definuje je takto:

- Věk poznávání vlastní identity („The Age of Identity Explorations“)
- Věk nestability („The Age of Instability“)
- Věk zaměření na sebe samého („The Self-Focused Age“)
- Věk na půli cesty mezi adolescencí a dospělostí („The Age of Feeling In-Between“)
- Věk možností („The Age of Possibilities“)

Jako spodní hranici období nastupující dospělosti zvolil Arnett (2000a) věk 18 let, jelikož zpravidla lidé v tomto věku dokončují střední školu, mnoho z nich se stěhuje od rodičů a také dosažením 18-ti let získávají oficiální status dospělého. Horní věkovou hranici nelze jednoznačně určit. Někteří devatenáctiletí dosáhli demograficky i subjektivně dospělosti, zatímco někteří devětadvacetiletí ještě ne. Obecně však platí, že většina lidí s blížícím se dosažením 30. roku zažívá přechod do plné dospělosti. Aby však bylo období nastupující dospělosti přece jen časově ohraničeno, zvolil autor věkové vymezení 18-25 let.

1.1. Charakteristika jednotlivých znaků období nastupující dospělosti podle J. J. Arnetta

Nyní se zaměřím na detailnější vysvětlení jednotlivých znaků období nastupující dospělosti popsaných Arnettem (2004). Budu čerpat nejen z poznatků samotného autora, ale i z publikací dalších autorů, kteří se tímto životním obdobím zabývají.

Poznávání vlastní identity:

Tímto obratem Arnett (2006) míní identitu ve vztahu k partnerským vztahům a profesi, nikoliv nacházení vlastní identity versus zmatení rolí, jak to definoval Erikson (1967) pro období dospívání. Lidé v tomto věku zjišťují, jaké možnosti mají v osobním i profesním životě, co jim je v těchto oblastech blízké a co vzdálenější, aby byli na základě těchto zkušeností schopni se rozhodnout pro variantu, která jim bude do budoucna nejlépe

vyhovovat.

Často již nebydlí s rodiči a zároveň ještě nevstoupili do společného soužití se stálým partnerem. Mají prostor pro poznání rozmanitých stylů žití, tedy bydlení, práce, školy a partnerských vztahů. Aby byli schopni rozpoznat, jaký styl života se pro ně nejlépe hodí, musí předně znát svou vlastní identitu - kdo jsou, co je baví a v čem jsou dobří. Vystávají zde také otázky hodnot a víry. Lidé si v tomto věku dotvářejí svůj životní názor a mnohdy si zkusí být zastánci vícero životních stylů či náboženských směrů, než naleznou ten, který je pro ně nejpřirozenější.

Nestabilita:

Nestabilita je viditelná u amerických mladých dospělých především v souvislosti s bydlením (Arnett, 2006). Mezi 18. a 25. rokem často mění bydliště. Většina se prvně odstěhuje od své původní rodiny v 18-ti letech, kdy odchází na univerzitu. Než si však naleznou své vlastní stálé bydlení, mnoho z nich se na dočasnou dobu vrátí k rodičům nebo vystřídá různé druhy bydlení. Někteří se odstěhují do jiného města či státu za prací, v rámci doprovázení svého partnera či z pouhé zvědavosti a touhy zažít něco nového (Arnett, 2006). Demografická rozmanitost a nepředvídatelnost u mladých dospělých poukazuje právě na jejich nestabilitu a na to, jak v tomto období experimentují a prozkoumávají své možnosti. Nestabilita se tedy vedle bydlení projevuje také ve vztazích, práci, škole i názorech (Arnett, 2000a).

Parsons (1942) použil termín „roleless role“ (role bez role) pro charakteristiku adolescence. Arnett (2000a) vidí tento termín jako výstižný pro období nastupující dospělosti a vysvětluje to tak, že před mladými dospělými se otevírá širší rámec možných aktivit než v jakémkoliv jiném životním období. Jejich možnosti zpravidla nejsou omezeny rolami, které zastávají, proto bývají jejich rozhodnutí nepředvídatelná.

Zaměření na sebe samého:

Nejedná se o sebestřednost jako u adolescentů, mladí dospělí jsou velmi vnímaví k druhým lidem, zohledňují jejich pocity a názory, což je často pozorovatelné na vztahu s rodiči, ke kterým přistupují empatičtěji než adolescenti. V Arnettově (1998) podání zaměření na sebe samého znamená, že lidé nemají v tomto věku příliš sociálních závazků a povinností, tudíž jsou ve vysoké míře autonomní a nezávislí. V předchozím vývojovém období se obvykle podřizovali rodičům a pravidlům, která jim byla nařízena na střední škole, a v období plné dospělosti se budou potýkat se závazky plynoucími z manželského

života, role rodičů a s pracovními povinnostmi. Prostor pro svobodu a nezávislost ve věku nastupující dospělosti je velmi důležitou součástí dotváření vlastní identity a klíčovým k úspěšnému zvládnutí budoucích závazků plynoucích z plně dospělého života.

Na půli cesty mezi adolescencí a dospělostí:

K tomuto označení dospěl Arnett na základě odpovědí na otázku „Do you feel that you have reached adulthood?“ („Máš pocit, že jsi dosáhl dospělosti?“), kterou kladl lidem ve věku 18-25 let. 60 % odpovědí znělo takto: „In some ways yes, in some ways no.“ („v něčem ano, v něčem ne.“). Arnett uvádí, že ještě ve věku kolem třiceti let 30 % Američanů uvádí odpověď „v něčem ano, v něčem ne“. Teprve ve 35-ti letech téměř všichni vykazují, že se cítí být plně dospělí (Arnett, 2006).

Ukázalo se, že aby se lidé nejen v USA, ale i dalších industrializovaných zemích cítili být plně dospělými, nezávisí na pomyslných milnících, jako je ukončené vzdělání nebo vstup do manželství, ale na postupném procesu, kdy je dosaženo ekonomické soběstačnosti a celkové nezávislosti (Arnett, 1998, 2006; Facio, & Micocci, 2003; Mayseless, & Scharf, 2003; Nelson, Badger, & Wu, 2004).

Na základě svých poznatků o dosahování dospělosti definuje Arnett (2006) kritéria, která dospělý člověk splňuje a liší se tak od lidí v předchozím vývojovém období. Jedná se o tato kritéria:

- Přijetí vlastní zodpovědnosti sám za sebe
- Nezávislé rozhodování
- Finanční nezávislost

Možnosti:

Lidé v období nastupující dospělosti se vyznačují vysokým optimismem a vírou v nadějnou budoucnost. Hornblower (1997) zjistila, že 96 % lidí ve věku 18–24 let souhlasilo s výrokem „I am very sure that someday I will get to where I want to be in life“ („Jsem si velmi jistý, že jednoho dne v životě dosáhnu toho, čeho chci.“).

Dokonce i lidé, jejichž současné podmínky nejsou optimální, věří, že brzy nastane změna a budou žít podle svých představ. Arnett (2000b) poukazuje na zjištění, že lidé, kteří mají nižší socioekonomický status, věří více než lidé s vyšším socioekonomickým statusem, že budou žít na lepší životní úrovni než jejich rodiče. V období nastupující dospělosti takřka nikdo neočekává, že se bude mít špatně, bude mít neuspokojivou práci a skončí rozvedený jako téměř 50 % Američanů, jejichž manželství končí rozvodem. Mladí dospělí mají často nereálné představy o tom, jak si v životě povedou. Je pro ně snadné

představovat si vše ideálně, když zatím nepoznali, co vše například manželství a dlouhodobý zaměstnanecký poměr obnáší.

Arnett vidí ještě další aspekt, který otevírá lidem v tomto věku možnosti. Jedná se o příležitost odpoutat se od původní rodiny a začít žít po svém (Arnett, 2006).

Mladí lidé v období nastupující dospělosti mají příležitost větší než v jiných etapách života vyzkoušet si různé role. Tato možnost u nich vzbuzuje různé reakce. Mnoho z nich této příležitosti s radostí využívá, avšak někteří vnímají rozpor mezi svými potřebami a tím, jaké podmínky jim jsou nabízeny a mohou na tuto situaci reagovat problémových chováním (Stanely, 2011).

Masten, Obradovic a Burt (2006) poukazují na skupinu lidí, kteří z různých důvodů měli nepříznivé životní podmínky v době dětství a dospívání, ať již z důvodu nízkého socioekonomického statusu jejich rodiny či nefunkčních rodinných vztahů. Pro tyto lidi je období nastupující dospělosti symbolem naděje, že i jim se bude dobře dařit a že ztížené podmínky, ve kterých vyrůstali, neznamenaají osudovou nepřízeň. Naopak dokážou těžit ze svého ne příliš šťastného dětství. Vykazují velkou míru autonomie, orientaci na budoucnost a schopnost zvládat náročné situace, což velmi dobře uplatňují při studiu na vysoké škole, v zaměstnání, v partnerských vztazích i manželství.

Znaky nastupující dospělosti tak, jak je formuluje Arnett, nemusí však platit obecně pro všechny lidi ve věku 18-25. Je třeba brát v potaz, že Arnett vychází z populace mladých Američanů a jeho studie jsou tedy ovlivněny americkým prostředím. Kulturní kontext je bezpochyby nezanedbatelný a je pravděpodobné, že v různých zemích bychom našli různé charakteristické znaky lidí v tomto věku.

Ačkoliv Arnett provedl mnoho studií s lidmi tohoto věku a jejich typické znaky pečlivě vysledoval, sám upozorňuje, že každý mladý dospělý je nemusí vykazovat nebo nevykazuje všechny tyto znaky (Arnett, 2006). Právě proto, že věk nastupující dospělosti je období mnoha možností, nacházíme mezi jednotlivci pestré rozdíly více než v jakékoliv jiné životní etapě.

1.1.1. Inventory of Dimensions of Emerging Adulthood – IDEA

Na základě výše zmíněných pěti znaků nastupující dospělosti vyvinul Reifman spolu s Arnettem a Colwellem sebesposuzovací škálu Inventory of Dimensions of Emerging Adulthood (IDEA). Škála obsahuje pět subškál založených na výše zmíněných znacích nastupující dospělosti a jednu další: Other-Focused. Tato subškála je protipólem ke škále Self-Focused a byla vytvořena za účelem otestování hypotézy, že lidé staršího věku, než

je věk nastupující dospělosti, se více zaměřují na ostatní.

Reifman použil tuto sebeposuzovací škálu v několika studiích a zjistil, že vnitřní reliabilita a test-retest reliabilita jsou vysoké. Výsledky ukazují, že lidé ve věku nastupující dospělosti mají signifikantně vyšší skóre na pěti škálách vázaných na znaky tohoto věkového období a nižší na škále Other-Focused v porovnání se staršími dospělými, a také se liší od výsledků adolescentů (13-17 let) (podle Arnett, 2006).

První studie, ve které byla využita metoda IDEA, byla provedena za účelem psychometrického rozvoje subškál; porovnání výsledků skupin respondentů lišících se věkem, partnerskou situací a dalšími demografickými údaji; získání korelace této metody s dalšími koncepty uvedenými v literatuře. Navazující studie byla provedena za účelem získání korelace s dalšími koncepty, které nebyly zahrnuty v první studii (Reifman, 2003).

Základním rámcem této metody je zamyšlení respondenta nad svým životem nyní-což je upřesněno na současnost a zároveň pár měsíců až let nazpět i do blízké budoucnosti. Následuje 28 tvrzení. Ke každému se respondent vyjadřuje na škále 1 (rozhodně ne) až 4 (rozhodně ano). Nejvýznamnější demografický faktor se ukázal být věk. Byly srovnány skupiny lidí ve věku 18-23, 24-29, 30-39, 40-49 a 50 plus a ukázalo se, že se všechny vzájemně liší. Na škále prozkoumávání vlastní identity (identity exploration); experimentace (possibilities/ experimentation); nestabilita (instability/ negativity); zaměření na sebe sama (self-focused) nejvýše skórovala věková skupina 18-23 a se vzrůstajícím věkem hodnoty klesaly. Na škále zaměření na ostatní (other-focused) se ukázal opačný trend, tedy vzrůstající s přibývajícím věkem. Nejnižší skórovala věková skupina 18-23.

Další srovnání bylo provedeno u dvou nejmladších skupin, tedy zahrnujících celé období nastupující dospělosti (18-23 a 24-29), a to tak, že byly porovnány výsledky respondentů, kteří byli buď zasnoubeni nebo již v manželství, s výsledky respondentů a respondentek, kteří nikdy ženatí či vdané nebyli. Respondenti ve druhé kategorii vykazovali vyšší míru prozkoumávání vlastní identity, experimentace a zaměření sama na sebe a nižší míru zaměření na ostatní než respondenti v první kategorii (Reifman, 2003).

1. 2. Historie konceptu nastupující dospělosti

Koncept nastupující dospělosti navazuje na dnes již obecně přijímané vývojové období adolescence. Období adolescence však bylo pojmenováno teprve na začátku 20. století. Do té doby tato životní etapa nebyla v tehdejší společnosti vymezena jako samostatná vývojová etapa člověka, ale byla součástí mladé dospělosti. Teprve v důsledku měnící se společenské situace a prodlužujícího se období dospívání vydal Hall v roce

1904 publikaci „Adolescence: Its Psychology and Its Relations to Physiology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion and Education“, ve které koncept adolescence představil. Vymezil ho pro věkovou skupinu lidí ve věku 14-24. Poukázal na měnící se životní podmínky lidí v tomto věku, do kterých nepatřilo již pouhé zařazení se do pracovního procesu, ale vznikl zde také prostor pro studium a další rozvoj, čímž se oddálil nástup plné dospělosti, nezávislosti na původní rodině a založení vlastní rodiny (podle Feeley, Halliburton, & Mastroilli, 2012).

V roce 1971 přišel Keniston se svou knihou „Youth and Dissent: A Rise in a New Opposition“, ve které se zamýšlí nad rozdíly mezi adolescencí a mladou dospělostí. Adolescenci popisuje jako období psychické nezralosti a nezralého chování, zatímco mladou dospělost chápe jako fázi života, kdy je člověk již plně zralý, zná své místo ve společnosti a zakládá či již založil vlastní rodinu. Uvádí však, že existuje ještě jedna etapa mezi adolescencí a mladou dospělostí, která se vyznačuje hledáním svého místa ve společnosti, svého profesního uplatnění. Tuto post-adolescentní etapu nazývá „Youth“, což lze přeložit jako mládí. Upozornil, že v tomto období lidé leckdy zažívají tenzi plynoucí z nesouladu mezi povahou vlastního já a společností. Ta může být prezentována v podobě různých hnutí, jako byly například tehdejší protesty mladých Američanů proti účasti USA ve Vietnamské válce. K charakteristice tohoto období řadí Keniston ambivalentní postoj ke společnosti, potřebu svobody, neustálých změn a vývoje vpřed, nechť ke stagnaci, pocit všemohoucnosti (podle Feeley, Halliburton, & Mastroilli, 2012).

V roce 1991 Rindfuss poukazuje na fakt, že v industrializovaných zemích lidé ve věku kolem 20. roku života nesměřují k ustálení v dospělých a dlouhodobých rolích tak, jako tomu bývalo v dřívějších dobách. Naopak pro ně toto období znamená mnoho změn, experimentace a nestability. Objevuje se tak nové období mezi adolescencí a dospělostí (Rindfuss, 1991).

Poprvé však bylo období nastupující dospělosti, jakožto samostatné vývojové období, navrženo Arnettem v roce 2000. Svou myšlenku publikoval ve článku „Emerging Adulthood: A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties“ ve vědeckém časopise American Psychologist (Arnett, 2000a).

2. Období nastupující dospělosti z tradičního pohledu vývojové psychologie

Období nastupující dospělosti je v tradičním dělení vývojových etap zařazeno do mladé dospělosti. Jedná se tedy o období, kdy jsou lidé již fyzicky i psychicky zralí, a přestávají být závislí na své původní rodině. Očekává se od nich partnerské i profesní ustálení a založení vlastní rodiny. Tento předpoklad má svůj opodstatněný biologický i psychosociální důvod. Lidé v tomto věku přirozeně tíhnou k partnerským vztahům, které uspokojují jejich potřebu sounáležitosti. Jsou na vrcholu své plodnosti, proto je přirozené, že zejména u žen se v tomto věku začíná probouzet touha po mateřství. Muži zase více než ženy začínají pociťovat potřebu profesní seberealizace a leckdy i sociální tlak na budování své profesní kariéry. Různí autoři se v definici tohoto období více či méně od sebe liší. Někteří ho vymezují časově širěji než druzí, jiní zmiňují fyziologické změny, zatímco další se zaměřují zejména na psychosociální charakteristiku tohoto období. Abych demonstrovala rozmanitost náhledů na toto vývojové období, představuji různě staré koncepty autorů českých i zahraničních.

Příhoda (1967) zpracoval období dospívání a mladé dospělosti velmi důkladně. Období ve věku 15-30 let nazývá hebetické vycházejíc z řeckého slova „hebe“. „Hébé“ byla v řecké mytologii bohyně věčné mladosti. Dále toto období dělí autor na věk 15-20 let, který pojmenovává pubescence a věk 20-30 let, který označuje jako mecítma. I v rámci období mecítma rozlišuje prvních a druhých 5 let s odkazem na římské právo, podle nějž je člověk plně dospělý a připraven na hospodářské a politické úkoly ve 25-ti letech. Uvádí, že ve třetím desetiletí je již fyzický růst člověka převážně ukončen a zmiňuje předpoklad, že mozková tkáň je na vrcholu zralosti a zároveň bez involučních známek. V této etapě bývají lidé na vrcholu zdraví a síly. Hormonální činnost organismu je také na vrcholu, nejvyšší stupeň vylučování androgenu probíhá ve věku 20-29 let a estrogenu ve věku 17-29 let u obou pohlaví, což se projevuje v aktivním sexuální životě mladých lidí. Sexuální orientace se stále vyjasňuje.

„Tělu se dostává rok co rok ještě „posledního dotyku“, propracování a ustalování jednotlivých tkání, ale stále ve směru budování a novosti. Mecítma je po této stránce dobou největší svěžesti, jarosti, energičnosti, neukončenosti a překypujících možností: je dovršením silného a slibného mládí a hebetické pružnosti“ (Příhoda, 1967, s. 142). Tento výrok tedy vystihuje Arnettovu definici nastupující dospělosti.

Co se úmrtnosti týče, nejčastější příčinou bývají v tomto věku úrazy, obzvláště

způsobené motorovými vozidly (Příhoda, 1967).

Intelektuální vývoj je také zakončen před dvacátým rokem života, nicméně ve třetím desetiletí probíhá zdokonalování psychických funkcí díky jejich uplatňování v různorodých situacích. Inteligence a schopnost učení dosahuje nejvyšší úrovně přibližně uprostřed období mečířstva, avšak v této oblasti nalezneme pestré interpersonální rozdíly. Nesporný vliv na úroveň schopnosti učit se má škola, tudíž se dá očekávat, že student vysoké školy či učitel bude vykazovat vrchol této schopnosti v jiném věku než stejně starý člověk, který na vysoké škole nestudoval (Příhoda, 1967).

Ve třetím desetiletí je jedinec více samostatný, nezávislý a vliv autorit je výrazně snížen v porovnání s předchozím obdobím. Vývojové úkoly, jakými jsou například ustálení pohlavního života, založení vlastní rodiny a včlenění se do širší společnosti, podněcují jedince k řešení praktických úkolů a budování stability v životě. Teoretické úvahy o smyslu bytí, vesmíru, budoucnosti se posouvají do stadia konečného řešení. Lidé v tomto období zpravidla usilují o syntézu myšlenek, nazírají na věci z mnoha různých úhlů a připouštějí vícero řešení. Skrze extrémní hlediska se jedinec postupně propracuje ke svému trvalému světovému názoru. Celkově je chování již vyspělé, avšak v první polovině tohoto období může být u některých jedinců stále nezralé. Projevovat se může nesmělostí ve společnosti nebo naopak přílišnou neomaleností plynoucí z vědomí méněcennosti. Mladý člověk čelí mnoha novým a neznámým situacím, tudíž často volí metodu pokus - omyl. Tuto metodu využívá v mileneckém vztahu, studiu i povolání, dokud nenalezne životního partnera, stálou profesní orientaci a zaměstnání. Právě proto má toto období explorativní charakter (Příhoda, 1967). Zde můžeme pozorovat paralelu s Arnettovou charakteristikou nastupující dospělosti jakožto období možností a explorační identity.

Langmeier a Krejčířová (1998) vymezují časnou dospělost na věk zhruba od 20 do 25 let a toto období popisují jako přechodné mezi adolescencí a plnou dospělostí. Zároveň jako horní hranici adolescence udávají věk 20-22 let, což se tedy překrývá s etapou časně dospělosti. V časně dospělosti je vývojovým úkolem jedince identifikovat se s rolí dospělého, stát se nezávislým na rodičích, ujasnit si své osobní cíle a produktivní orientaci, postupně získávat odpovědnost ve své profesi, nalézt si partnera a směřovat k zakládání vlastní rodiny. Věk po 25. roce života až do 45. roku označují jako střední dospělost, během které má dojít k dalšímu upevnění vlastní identity a posílení svých dospělých rolí, odpoutání od dřívějších zdrojů podpory a přijetí plné odpovědnosti vůči vlastní rodině. Je to období, kdy je jedinec na vrcholu své produktivity.

Macek (1999) rozděluje období adolescence na fázi časnou, střední a pozdní, přičemž pozdní adolescence podle něj zasahuje také až do 20.-22. roku života. Uvádí, že opakovaně zjišťuje na seminářích o adolescenci pro studenty vysokých škol, že přibližně polovina účastníků ve věku 19-24 let se cítí být v období mezi adolescencí a dospělostí. Macek (1999) na tento jev poukázal ještě dříve, než bylo období nastupující dospělosti popsáno Arnettem. Mackovo zjištění odpovídá jednomu z rysů nastupující dospělosti popsaných Arnettem, a sice pocitu, že jedinec je na půli cesty mezi adolescencí a dospělostí.

Vágnerová (2007) zařazuje do období mladé dospělosti lidi ve věku 20-40 let, což je tedy výrazně širěji vymezeno než období nastupující dospělosti. Upozorňuje, že postoj 20-tiletých lidí k vlastní dospělosti nemusí být jednoznačně pozitivní, ale bývá často ambivalentní. Uvědomují si, že dospělost s sebou přináší nejen samostatnost a nezávislost, ale také s nimi spojenou zodpovědnost a leckdy i tlak okolí na přijetí různých závazků a tím pádem omezení svobody. Z toho vyplývá dilema mladých dospělých, které spočívá "v rozporu potřeby svobody a nezávislosti s potřebou zkusit nové role" (Vágnerová, 2007, s. 14).

Vágnerová (2007) dále specifikuje několik životních mezníků, které se odehrávají v období mladé dospělosti. Jedná se o stabilní profesní postavení; uzavření manželství; narození prvního dítěte. Většina lidí dosáhne těchto mezníků do 30.-35. roku života.

Havighurst (1952) vymezuje období rané dospělosti na věk 18-30 let, což je blízké Arnettově věkovému vymezení nastupující dospělosti. Popisuje ho jako období, kdy jsou lidé velmi vnímaví a připraveni učit se novému. Odehrává se zde mnoho změn dlouhodobějšího charakteru, jako je získání prvního stálého zaměstnání, vstup do manželství, první těhotenství ženy, zařizování vlastního bydlení, péče a starosti o vlastní děti. Zároveň je to nejindividualističtější část života ve smyslu vypořádávání se životními úkoly. Havighurst každé vývojové období charakterizuje úkoly, které mají být splněny, a pro mladou dospělost jich definuje osm: výběr partnera; naučit se žít se svým partnerem; založit vlastní rodinu; pečovat o děti; starat se o domácnost; získat zaměstnání; přijmout občanskou zodpovědnost; najít sociální skupinu, se kterou si bude rozumět.

Havighurst upozorňuje také na sociologické hledisko. Hlavním důvodem, proč je toto období velmi nejasně ohraničené, je to, že zde poprvé dochází k vymezení sociálním statutem ("social status-graded"), na rozdíl od předcházejících vývojových etap, kdy dosažením jistého věku ("age-graded") přišel čas pro nové možnosti a zodpovědnosti.

Například desetileté dítě vykazuje větší míru samostatnosti při plnění domácích úkolů než dítě šestileté. Toto věkové vymezení obvykle končí v naší kultuře ve věku 16-20 let, kdy je dosaženo vrcholu pomyslného žebříku s vývojovými úkoly, které by měl každý splnit. Přicházejí nové úkoly, jejichž splnění může každému trvat různě dlouho nebo ne každý je splní (Havighurst, 1952).

V Eriksonově pojetí osmi životních stádií (před svou smrtí koncipoval deváté) patří období rané dospělosti do šestého stadia, ve kterém nastává konflikt intimity versus izolace (Erikson, 1967). Toto období probíhá ve věku 18-25/30 let, což tedy také časově odpovídá období nastupující dospělosti definovanému Arnettem. V tomto věku má jedinec již znát vlastní identitu a má být schopný sdílet svůj život, tedy názory, bydlení apod. s někým druhým. Ctností, tedy účinnou silou, je láska. Láska obsahuje závazek a mimo jiné je vyjadřována sexuálně. V procesu intimity prostřednictvím identifikace s druhým je jedinec připraven nahradit vlastní identitu "já" za "my" bez toho, aniž by měl obavy ze ztráty vlastní identity. Schopnost splynout s druhým vyžaduje schopnost dělat ústupky. Jinak hrozí izolace, která znamená distancování se od druhého. Vztah pak může být zničen.

Co se kognitivního vývoje týče, v mladé dospělosti mají lidé osvojené formální logické operace a rozvoj myšlení se odvíjí především od získávání zkušeností, které vedou k integrovanějšímu myšlení. Dospělý člověk dokáže kalkulovat s mnohoznačností, vlastní subjektivitou a rozpory vnější reality, což umožňuje diverzifikovaný přístup k problémům. Uvažuje realisticky a bere v potaz celkový kontext (Sternberg, 2009).

Vágnerová (2007) ovšem upozorňuje, že ještě na začátku dospělosti podléhají lidé iluzi, že existuje jeden správný způsob řešení. V situacích, pro které nemají dostatek vlastních konkrétních zkušeností a názory starších lidí nechtějí akceptovat, využívají abstraktního myšlení. Teoretické úvahy nemusí být vždy účelné ve vztahu ke komplikované realitě, avšak mají svůj smysl. Pomáhají kategorizovat získané vědomosti.

Langmeier a Krejčířová (1998) zmiňují, že vývoj jednotlivých složek inteligence probíhá nerovnoměrně, některé se vyvíjejí ještě dlouho v dospělosti. Horn a Cattell (1966) uvádějí, že krystalická inteligence se s přibývajícím věkem zvyšuje. Naopak fluidní inteligence narůstá do doby mladé až střední dospělosti a následně se snižuje.

Nejblíže má k Arnettovu konceptu nastupující dospělosti zřejmě Příhodova charakteristika období mečířma. Ačkoliv jeho pojetí ontogeneze lidské psychiky pochází z

60. let 20. století, kdy situace ve společnosti vypadala odlišně než dnes, a tehdejší mladí lidé žili v rozdílných sociokulturních podmínkách, které jim neposkytovaly tolik možností pro exploraci, jako mají dnešní mladí lidé, Příhoda již tehdy spatřoval tuto životní etapu jako plnou energie, možností a budování. Jeho popis mladých dospělých je podle mého názoru velmi výstižný i pro dnešní dobu. Ačkoliv od té doby uplynulo mnoho času a bylo získáno velké množství nových poznatků, hodnotím jeho charakteristiku mladých dospělých jako nadčasovou. Nicméně v oblasti fyziologie byla některá jeho tvrzení překonána. Blakemore a Frith (2005) uvádějí, že vývoj frontálního laloku pokračuje i v mladé dospělosti. Bílá hmota v mozku narůstá dokonce po celou dobu dospělosti až k 60. roku života. Navzdory některým involučním pochodům v mozku v době dospělosti novější výzkumy ukazují, že některé části mozku se vyvíjejí téměř celý život.

Také Langmeier a Krejčířová vymezili samostatnou etapu, která časovým ohraničením odpovídá období nastupující dospělosti. Vágnerové se tomuto období ve své periodizaci samostatně nevěnuje a mladou dospělost zařazuje časově šířeji. U mladých lidí vidí rozpor mezi potřebou nezávislosti a potřebou zkusit nové role, do kterých jsou leckdy tlačeni okolím. Poukazuje tedy na sociální tlak, který někdy bývá vyvíjen na mladé lidi. Havighurst taktéž upozorňuje na společenské hledisko a na nejasné ohraničení tohoto období. V tradičním Eriksonově pojetí je v tomto období řešen konflikt intimity versus izolace, čímž tedy akcentuje dominanci lásky a potřebu sounáležitosti v tomto věku. Lze říci, že všichni výše zmínění autoři se více či méně ve svých teoriích setkávají v nějakém bodě s Arnettovým konceptem nastupující dospělosti.

3. Charakteristika období nastupující dospělosti ve společenském kontextu

Jelikož je období nastupující dospělosti společensky determinováno, věnuji se v této kapitole charakteristice mladých lidí ve vztahu ke společenským souvislostem. Mnohé znaky nastupující dospělosti jsou pozorovatelné právě v mezilidských vztazích, v pojmání studia či profesního života a také jsou znatelně kulturně podmíněné. Rovněž mě zajímá, jak se charakteristika mladých lidí mění v průběhu času a jak se posledních několik generací od sebe liší.

3.1. Rodinné uspořádání a vztahy v rodině

Není výjimkou, že mladí lidé v období nastupující dospělosti bydlí stále u svých rodičů. White (2002) zjistil ve své kvalitativní studii zaměřené na australské dospělé ve věku 18-25, že ti, kteří bydlí se svými rodiči, mají pocit, že k nim rodiče přistupují jako k dospělým a zároveň jako k dětem.

Arnett (2004) doplňuje, že mladí lidé, kteří stále potřebují žít u rodičů, oceňují jejich péči, ale současně cítí potřebu být považováni za nezávislé dospělé. Obzvláště si cení, když jim rodiče dokážou poskytnout vlastní pokoj a v něm soukromí. Obtížnější může být vymezení hranic pro emocionální pouta, fyzické soukromí a také pro rodičovskou zvědavost, která může být leckdy pro mladé dospělé až obtěžující. Proces odstěhování přináší prostor pro celkové osamostatnění a růst mladého člověka, a také pro vybudování spokojenějšího vztahu s rodiči, který funguje spíše na úrovni vztahu dvou dospělých lidí než dospělého člověka a závislého dítěte.

Jak je již popsáno výše, jelikož je celé období nastupující dospělosti tranzitorní, nestálost se projevuje i v oblasti bydlení. Bývá časté, že mladí lidé se stěhují od rodičů na vysokoškolskou kolej, do bytu s přáteli či partnerem, a za nějaký čas se stěhují na dočasnou dobu zpět k rodičům, dokud si nezařídí své stálé bydlení (Arnett, 2006).

Záleží také na rodičích, jak se vyrovnají s dospělostí svého potomka. Pro některé není lehké přijmout, že jejich dítě již dospělo a začíná se starat plně samo o sebe, s čímž souvisí i odstěhování se od rodiny. Úzkostní rodiče, kteří tento fakt neakceptují, spíše zpomalují proces osamostatnění jejich dítěte a nalezení jeho vlastní identity. Naopak rodiče, kteří přijímají dospělost svého potomka pozitivně, mu jsou oporou v období nastupující dospělosti a podporují ho v hledání vlastní identity (Bartle-Haring, Brucker, & Hock, 2002).

Aquilino (2006) poukazuje na dva protichůdné aspekty vztahu mezi rodiči a jejich

děťmi ve věku nastupující dospělosti. Mladý dospělý se chová již nezávisle téměř ve všech ohledech, jako například ve volbě vzdělávání, práce, bydlení, partnerského vztahu. Avšak většina mladých dospělých je stále podporována finančně svými rodiči. Je zde tedy rozpor mezi převažující samostatností a trvajícím finančním závislostí na rodině. Úkolem rodičů je nejen přijmout tento rozpor, ale také naučit se vidět své potomky jako zdroj podpory. Mladí dospělí se snaží porozumět svým rodičům nejen jako matce a otci, ale také jejich individualitě. Obě strany by si měly sdělit svá očekávání o povinnostech v rodině a přispívat společně k procesu finančního osamostatňování i vybudování samostatného bydlení mladého dospělého.

3.2. Přátelství a partnerství

Blízká přátelství v době adolescence a nastupující dospělosti hrají velmi důležitou roli. Obzvláště v době adolescence představují přátelé podstatnou oporu jedinci a míra sdílení a důvěrnosti vrcholí právě v tomto období (Furman, & Buhrmester, 1992). Později věnují mladí lidé více času svému partnerovi na úkor času stráveného s přáteli. Tím může síla přátelství slábnout (Surra, 1990).

Ukázalo se, že důvěrná přátelství ze středoškolských let během prvního roku na vysoké škole začínají být méně uspokojivá, závazná a lidé jim věnují méně pozornosti než dříve. Vzdálenost mezi starými přáteli nemá vliv na přátelství, nicméně častá komunikace pomáhá důvěrné přátelství udržet. Pokračování v přátelství má pozitivní a podpůrný vliv na jedince, chrání ho před pocitem osamělosti a podporuje ho v dalších sociálních interakcích (Oswald, & Clark, 2003).

Blízká přátelství a partnerství mají pro adolescenty a mladé dospělé podobný význam. Mladí lidé nalézají ve svých přátelích i partnerovi hlavní zdroj opory (Furman et al., 2002).

S přáteli a partnerem tráví mladí dospělí nejvíce času, sdílí spolu své radosti i starosti. Avšak pro radu se obracejí na rodiče, na kterých jsou stále závislí (Fraleigh, & Davis, 1997).

Nicméně Larson (1990) uvádí, že mladí Američané ve věku 19-29 let tráví nejvíce času samostatně ve srovnání s ostatními věkovými skupinami kromě starých lidí, kteří také tráví mnoho času o samotě. Čas strávený o samotě využívají mladí lidé jak produktivně, tedy školními či pracovními aktivitami, tak také slouží jako prostor pro hlubší probádání vlastní identity.

Reis, Lin, Bennet a Nezlek (2003) provedli longitudinální studii zaměřenou na sociální interakci u mladých dospělých. Autoři sledovali posun v interakci od začátku studia

na vysoké škole po plnou dospělost ve věku 27-31 let. Zjistili, že s přibývajícím věkem se lidé socializují více s jedinci opačného pohlaví a méně s jedinci stejného pohlaví a skupinově, ať už se jedná o skupiny pohlavně heterogenní či homogenní. Intimita ve vztazích s přibývajícím věkem stoupá, nicméně lidé nevykazují vyšší spokojenost ve vztazích.

Waldinger a kol. (2002) však upozorňují, že adolescenti i mladí dospělí se shodují na ústředním tématu, kterým charakterizují důvěrný vztah. Jejich hlavním očekáváním od důvěrného vztahu je blízkost a sounáležitost. Touha po blízkosti byla popsána adolescenty ve věku 14-17 let stejně jako mladými dospělými ve věku 25 let. Rozdílně vnímají pojem distance ve vztahu. Adolescenti ho chápou jako separaci, zatímco mladí dospělí ho pojmají jako nezávislost.

Arnett (2000a) popisuje rozdílnou charakteristiku romantických vztahů v období adolescence a v období nastupující dospělosti. Adolescenti vnímají svůj romantický vztah spíše ve spojení s „ted“ a „tady“, zatímco lidé v období nastupující dospělosti uvažují více do budoucna. Berou v potaz vlastní identitu a zamýšlí se nad tím, kdo by mohl být ideálně jejich životní partner. Partnerské vztahy v adolescenci tedy mají spíše provizorní charakter a vztahy v etapě nastupující dospělosti bývají trvalejší a je pro ně typická také hlubší fyzická i psychická intimita.

Collins (2003) poukazuje na to, že mladí lidé v době nastupující dospělosti mají mnoho možností, jak fungovat. V období adolescence se nepředpokládá, že by partnerské vztahy byly dlouhodobého charakteru a naopak u dospělých po 28. roku života se takové vztahy očekávají. V období nastupující dospělosti není vyhraněná představa, jak by partnerství mělo či nemělo vypadat.

Lze tedy říci, že je to jediné období v životě, kdy člověk může prozkoumávat a experimentovat v této oblasti, být v dlouhodobém partnerství, bez partnera či mít nezávazné vztahy, bez toho aniž by na to bylo ve společnosti kriticky nahlíženo.

Co se manželství týče, již v 80. letech 20. století se nápadně zvyšoval věk, kdy lidé vstupovali do manželství. Dle údajů United States Census Bureau (2012) se průměrný věk vstupu do manželství v USA zvyšoval od 50tých let a od roku 1975 se zvyšoval rapidně. V roce 1988 byl průměrný věk žen vstupujících do manželství 23,6 let a průměrný věk mužů 25,9 let. Ve věkové kategorii 20-24 let bylo 78 % svobodných mužů, což bylo o 23 % více než v roce 1970. Nevdaných žen v této věkové kategorii bylo v roce 1988 61 %, což bylo o 25 % více než v roce 1970. Věkově vzrůstající trend můžeme stále pozorovat. V údajích z roku 2001 se dočteme, že průměrný věk vstupu do prvního manželství byl v USA u žen 25

a u mužů 27 let. V roce 2011 se u žen zvýšil na 26,9 a u mužů na 28,9.

V České republice je průměrný věk při prvním sňatku ještě vyšší a také má stoupající tendenci. Z údajů Českého statistického úřadu z roku 2001 byl průměrný věk žen při vstupu do prvního manželství 26,9 let a u mužů 29,3 let. V roce 2011 stoupl u žen na 29, 6 let a u mužů na 32,4 let (Český statistický úřad, 2012).

Z výsledků je patrné, že v dnešní době bývá téma manželství posunováno do pozdějšího věku, než tomu bylo dříve. V průměru bývá dnes lehce za věkovou hranicí nastupující dospělosti.

Z výzkumu Thorntona, Axinna a Teachmana (1995) vyplývá, že čím více je mladý jedinec vzdělaný, tím větší je pravděpodobnost vstupu do manželství. Naopak méně vzdělaní lidé často místo manželství volí partnerské soužití bez sňatku.

Wiersma a kol. (2010) udávají opačné zjištění ze svého novějšího výzkumu. Páry mladých dospělých, kteří spolu nežijí, ani nejsou manželé, jsou vzdělanější než sezdané páry či páry sdílející bydlení.

Je možné, že postupem času ztrácí tradiční hodnoty, jako je manželství, na významu a mladí lidé upřednostňují jiný druh soužití. Důvodem také může být, že studium na vysoké škole udržuje jedince déle v období nastupující dospělosti, čímž se oddaluje i přijetí závazků, jako je vstup do manželství a založení vlastní rodiny.

3.3. Sexuální život

Na začátku nastupující dospělosti, tedy ve věku kolem 18-ti let, většina lidí zahájila svůj sexuální život. Průměrný věk při prvním sexuálním styku uvádí různí autoři rozdílně. Rozdíly jsou determinovány nejen individuálně, ale i kulturně. Například Rotermann (2005), vycházejíc ze svého výzkumu realizovaného v Kanadě, udává průměrný věk 16,5 pro obě pohlaví. Weiss a Zvěřina (2001) upozorňují na snižování věku při prvním pohlavním styku a také na zvyšování počtu adolescentů, kteří zahajují svůj sexuální život před dosažením zákonného věku. Nicméně uvádějí, že většina mužů i žen zažije svůj první pohlavní styk ve věku mezi 17. a 18. rokem života. Domnívám se, že vzhledem ke zvyšujícímu se věku při vstupu do prvního manželství tak získávají mladí lidé mnoho prostoru k nepartnerskému sexu.

Lefkowitz (2005) uvádí, že sexuální aktivity v době studia na vysoké škole znamenají pro mladé lidi jistou formu explorační plynoucí z větší autonomie a nezávislosti na rodičích a také formu experimentace s novými rolami.

Postoj k nezávaznému sexu se ve věku nastupující dospělosti u žen a mužů liší. Muži na rozdíl od žen jsou otevření náhodnému sexu s někým, koho znají pár hodin, a

nebrání se ani pohlavnímu styku se dvěma různými osobami během jednoho dne či s někým, koho nemilují nebo s ním nemají dobrý vztah (Knox, Sturdivant, & Zusman, 2001). Stejně tak Astin a kol. (2002) uvádí, že mladé ženy považují náhodný pohlavní styk za přijatelný v menší míře než muži.

Eisenberg a kol. (2009) se zaměřili na mezi mladými lidmi populární fenomén „Friends with benefits“ (přátelé s výhodami). Zajímalo je, zda lidé provozující nepartnerské sexuální aktivity zažívají emocionální újmu. Ukázalo se, že tomu tak není. Jedinci v plnohodnotném partnerském vztahu i ti, jejichž sexuální partner nebyl jejich exkluzivním partnerem, vykazovali v průměru stejnou míru celkové spokojenosti.

Z výzkumu zaměřeného na charakteristiku nezávazných sexuálních styků mezi vysokoškolskými studenty vyplývá, že 78 % provozovalo některý druh sexuální aktivity s člověkem, kterého neznali, nebo ho znali krátce (Paul, McManus, & Hayes, 2000).

Opayemi (2011) uvádí, že dokonce i většina věřících mladých lidí provozuje v dnešní době předmanželský sex bez ohledu na své vyznání. Vliv středoškolského prostředí či okruh lidí, se kterými se mladí lidé setkávají, má silnější vliv na utváření jejich postoje k sexualitě než jejich víra.

Twenge (2006) popisuje, že současní mladí lidé přistupují k sexu s menší vážností a stejně jako v dalších oblastech života, se i v sexuálním chování zaměřují více na vlastní pocity a prožitek než na společenská pravidla.

3.4. Projevy rizikového chování a psychopatologických jevů

Období nastupující dospělosti s sebou přináší jak riziko problémového chování, tak prostor pro rozvoj celkového potenciálu jedince. Podle Stanleyho (2011) je tomu tak především proto, že mladí lidé v tomto věku přecházejí ze středoškolského života spojeného s péčí a dohledem rodičů na vysoké školy či do zaměstnání, což s sebou nese větší samostatnost, zodpovědnost za své jednání a také menší dohled ze strany rodičů. Mnoho lidí tento prostor využívá ke svému rozvoji a velmi jim to prospívá. Někteří však cítí spíše úzkost pramenící z rozporu mezi vlastními potřebami a možnostmi vnějšího světa, což může vést k rizikovému chování. Stejně tak Schulenberg, Sameroff a Cicchetti (2004) popisují přechod z adolescence do dospělosti jako jedno z nejnáročnějších tranzitorních období v životě, jelikož člověk zažívá několik změn zároveň. Probíhá změna jak v oblasti sociálních rolí, tak celkového životního kontextu. Pro většinu lidí je toto období spojeno s větší osobní svobodou, s mnoha možnostmi a pocitem pohody a blahobytu. Někteří jedinci, včetně těch, kterým se dobře dařilo v adolescenci, mohou však na přechod do dospělosti reagovat maladaptivně ve smyslu psychopatologických jevů. Nestabilita tohoto

období může vyvolat silný stres a v některých případech tak spustit psychopatologické projevy, které v dosavadních etapách nebyly manifestovány.

Ačkoliv problémové chování a psychická rovnováha bývají ve věku pozdní adolescence a rané dospělosti ustálené, Grimes a Walker (1994) a Trull (2001) upozorňují na fakt, že se výskyt psychopatologie zvyšuje. Deprese, schizofrenie, bipolární afektivní porucha a hraniční porucha osobnosti se obvykle začínají projevovat v této životní etapě.

Twenge (2006) poukazuje na vzrůstající míru úzkosti a deprese u dnešních mladých lidí. Upozorňuje, že ačkoliv se může tento jev zdát paradoxem vzhledem k ekonomické prosperitě a stabilní situaci ve společnosti, ve které dnešní mladí lidé vyrostli, možnost svobodné volby ve skutečnosti vyvíjí na jedince tlak být sám za sebe. To může vést k pocitům osamělosti spojeným s úzkostí a následně případnou depresí.

Sampson a Laub (1990) sledovali vývoj delikventního chování od dětství do dospělosti a zjistili, že ačkoliv delikventní projevy v dětství zvyšují riziko kriminálních činů v dospělosti, abúzu alkoholu, neúspěchu v práci i rozvodu, stabilní situace v zaměstnání a pevné partnerské pouto toto riziko snižují.

Johnston, O'Malley, Bachman a Schulenberg (2011) ve své dlouhodobé epidemiologické studii "The Monitoring the Future Study", která byla zahájena v roce 1975, pozorují, jak se mění požívání alkoholu a drog studentů vysokých škol a lidí obecně ve věku 19-50 let ve Spojených státech amerických. Vypozorovali trend, že v prvních pěti letech po ukončení střední školy se užívání těchto látek obvykle zvyšuje a následně se snižuje. Procento studentů vysokých škol užívajících omamné látky a alkohol je mírně nižší než procento stejně starých lidí, kteří nestudují na vysokých školách.

Austin a Bozick (2012) zjistili, že u homosexuálně orientovaných mladých dospělých je míra užívání návykových látek vyšší, než je tomu u heterosexuálně orientovaných jedinců. Nejnižší míru užívání návykových látek vykazují heterosexuální jedinci, kteří jsou v dlouhodobém partnerském vztahu. U homosexuálních jedinců však vážný partnerský vztah míru užívání těchto látek nesnižuje. Autoři toto zjištění zdůvodňují tím, že heterosexuální vztah nabízí možnost manželství jakožto významnou životní změnu, kterou homosexuální vztah zpravidla postrádá. Vzniká pak větší prostor pro jiné možnosti, tedy i pro experimentování a užívání návykových látek.

3.5. Vzdělání a profesní život

Po dokončení střední školy se mladým lidem otevírá mnoho cest, kudy se mohou dále vydat. Někteří se ucházejí o práci na plný či částečný úvazek, jiní studují na vysoké škole poblíž svého dosavadního bydliště, další odcházejí studovat do jiného města nebo

zahraničí. Někdo kombinuje studium na vysoké škole i práci. Někdo jiný se potýká s nezaměstnaností. Studenti se mohou rozhodnout, zda budou absolvovat pouze bakalářské studium či pokračovat dále na magisterském studiu na vysoké škole. Někteří si založí vlastní rodinu, jiní se musí starat o své rodiče. Někdo odcestuje do zahraničí za prací či za účelem osamostatnit se a poznat nové kultury. Heterogenita je v tomto období velmi nápadná. Ti, kteří mají dříve své vlastní potomky a jsou přirozeně nuceni se o ně starat, se stávají rovnou plně dospělými, aniž by prošli obdobím nastupující dospělosti. Liší se tedy od těch, kteří věnují většinu svého času studiu a sami sobě (Hamilton, & Hamilton, 2006).

Arnett (2000a) uvádí, že lidé v období nastupující dospělosti hlouběji prozkoumávají vlastní identitu mimo jiné také skrz vybírání své profese. Uvažují nad tím, jaká práce by je bavila, v čem jsou dobří a jaké mají šance uspět ve zvoleném zaměstnání. Stejný proces probíhá také ve vztahu ke vzdělávání. Mnoho vysokoškolských studentů změni zejména v prvních dvou letech studia svůj studijní obor. Zjišťují tak, do jakého oboru se nejvíce hodí. Arnett (2000a) také dodává, že studium na vysoké škole zpravidla podněcuje studenty ke zvažování svých názorů na svět obecně. Mnoho z nich své názory během studia změni a jejich smýšlení o světě se na konci studia liší od toho, se kterým na univerzitu přišli. Zároveň i nadále zůstávají otevřeni modifikacím svých názorů.

Příhoda (1967) zmiňuje, že u studujících lidí v období mečíma je hlavním úkolem profesionalizace, která je náročnější než u lidí, kteří na vysokou školu nešli. Tím pádem výsledky práce jsou viditelné u vysokoškoláků v průměru o desetiletí později než u lidí, kteří nestudovali na vysoké škole.

Podle Sampsona a Lauba (1990) je práce pro mladé lidi, kteří po střední škole nepokračují na vysokou školu, důležitým zdrojem stability, spokojenosti i sociální kontroly. Po dobu studia je pro některé lidi právě škola jediným stabilním prostředím i zdrojem sociální kontroly, a proto je žádoucí, aby po ukončení studia našli takový zdroj v zaměstnání. Podobně Mortimer (2009) uvádí, že zařazení se do pracovního procesu, byť třeba i na částečný úvazek, chrání mladé lidi do určité míry od kriminálních činů či závislosti na sociálních dávkách.

Mladých lidí studujících na vysokých školách přibývá. Podle údajů Českého statistického úřadu (2011) v letech 2001 až 2010 vzrostl v ČR počet lidí ve věku 20-29 let, kteří studují na vysokých školách, o 15 %. V roce 2010 tak studovalo na vysokých školách (bakalářské, magisterské i doktorské studium) 27 % lidí ve věku 20-29 let. Mění se také poměr studujících žen a mužů. V roce 2001 bylo mezi studujícími 48 % žen, v roce 2010 již 56 %.

V USA se v roce 2009 zapsalo na vysoké školy dokonce 50 % lidí ve věku 18-19 let

a studujících žen na vysokých školách bylo také 56 % jako u nás v České republice (United States Census Bureau, 2011).

Mortimer (2009) poukazuje na význam sociálního kontextu. Uvádí, že mladí lidé, jejichž rodiče dosáhli vyššího vzdělání, prestižního profesního postavení a vyšších finančních příjmů, jsou více podporováni směrem k vyšším studijním i profesním cílům. Naopak lidé z chudších oblastí, kde je omezen celkový trh práce, čelí nelehkému rozhodnutí, zda zůstat nebo opustit svůj domov a přemístit se do oblasti s lepšími pracovními možnostmi.

Lang (2012) se zabýval rozdíly mezi studenty vysoké školy, kteří při studiu pracují, a těmi, kteří nepracují. Zjistil, že rozdíly jsou pouze nepatrné a to v oblasti trávení času s přáteli. Pracující studenti tráví socializací s kamarády méně času než ti, kteří nepracují. Více při studiu pracují muži a obecně studenti vyšších ročníků než ženy a studenti nižších ročníků.

Mortimer (2009) vysvětluje, že leckdy přechod ze studijního do pracovního života trvá několik let proto, že mladí lidé v tomto tranzitorním období často kombinují role studenta a pracujícího člověka.

Gannon, Gannon a Kaufman (1986) porovnávali přístup studujících a nestudujících zaměstnanců supermarketu (pokladní) k několika tématům týkajícím se jejich práce. Vysokoškolští studenti měli negativnější přístup k práci, dostávali od svých supervizorů horší hodnocení a jejich výkonnost byla nižší než u nestudujících zaměstnanců. Autoři výzkumu navrhuje, že by studenti měli být ve škole více informováni o aspektech zaměstnání, jako je například význam vztahů s nadřízenými či hodnocení zaměstnance. Domnívám se, že je třeba přihlédnout ke stáří výše uvedeného výzkumu. V dnešní době stále více studentů při studiu pracuje a od absolventů vysokých škol se očekává ve větší míře než dříve, že budou mít již pracovní zkušenosti. Je tedy pravděpodobné, že přístup k práci se u studentů vysokých škol mění k pozitivnějšímu.

3. 6. Charakteristika studujících lidí v období nastupující dospělosti

Lefkowitz (2005) zajímalo, jak období nastupující dospělosti a změny s ním spojené vnímají sami mladí lidé, kteří touto etapou procházejí. Ve své studii se zaměřila na vysokoškoláky ve věku 18-25 let, a proto se výsledky její studie vztahují pouze ke studujícím v tomto věku. Zejména se zaměřila na vnímání změn ve vztahu s rodiči, změny v náboženských názorech a sexualitě od doby, kdy respondenti nastoupili na univerzitu.

Autorka uvádí, že necelých 20 % respondentů nezaznamenalo žádnou změnu ve vztahu s rodiči, avšak většina vnímala, že vztah se kvalitativně změnil. Studenti, kteří byli

na univerzitě krátce, zmiňovali především změnu v četnosti kontaktů s rodiči. Čím déle studovali, tím více vnímali kvalitativní změnu vztahu. Mezi nejčastější postřehy respondentů patřilo to, že rodiče s nimi jednají jako s dospělými a komunikace je otevřenější. Více se rodičům svěřují a připadají si ve vztahu k nim rovnocenně. Navzdory méně častému kontaktu respondenti uváděli, že cítí větší blízkost k rodičům a více si jich váží. Menší vliv rodičů na život respondentů a tím pádem získaný prostor pro vlastní rozhodování byl nejvíce ceněn a souvisel s kladným hodnocením vztahu. Mezi méně časté odpovědi patřila změna k horšímu, odcizení a hádky. Celkově lze však říci, že po nástupu na univerzitu se vztah studentů s jejich rodiči zlepšil.

Co se změn v náboženském přístupu týče, nejčastěji popisovaná změna byla změna náboženské instituce, dále nižší návštěvnost náboženských obřadů a větší otevřenost k dalším náboženským přístupům. Autorka zjistila, že čím déle byl student na univerzitě, tím více vnímal změnu ve svém přístupu než studenti, kteří studovali kratší dobu. Tento fakt značí, že změna v náboženském přístupu není náhlá, ale jedná se o postupný proces v průběhu období nastupující dospělosti. Kladněji vnímali změnu ve svém přístupu ti, kteří se začali orientovat více spirituálně a méně se zaměřili na organizované náboženství než ti, kteří nezmínili ani jeden z těchto posunů. Nicméně více než polovina respondentů neuvedla žádnou zaznamenanou změnu ve vztahu k náboženství.

V oblasti sexuality patřily mezi hlavní kategorie změn změna chování, přístupu, sexuálního partnera i prostředí. Přístup k sexualitě se stal otevřenější a méně hodnotící. Častěji byla zaznamenávána změna chování a prostředí než změna sexuálního partnera. Pro nově příchozí na univerzitu bylo největší změnou prostředí ve smyslu, že sexuální projevy druhých pozorovali bezprostředně ve svém okolí. Nejčastěji udávaná změna chování byla ztráta panenství / panictví. V průměru se respondenti po nástupu na univerzitu začali cítit liberálněji v oblasti sexuality. Čím déle respondenti studovali, tím pozitivněji vnímali změnu ve svém přístupu. Respondenti, kteří uváděli získání otevřenosti a liberálnosti, se cítili pozitivněji než ti, kteří tuto změnu nezažívali. Pozitivní názor byl uváděn v souvislosti se ztrátou zábran a pocitu studu v situacích, ve kterých je sex předmětem diskuze. Zároveň však přílišné vystavování sexuálním situacím mělo negativní vliv na nazírání sexuality a vedlo studenty k zamyšlení nad tím, zda je sex běžnou činností, kterou spolu náhodní lidé sdílí, anebo zda by měl patřit pouze do romantického vztahu.

Autorka shrnuje, že v průměru respondenti nejvíce udávali pocítěnou změnu ve vztahu k rodičům, až na druhém místě pocítěnou změnu v přístupu k sexualitě a na třetím místě v přístupu k náboženství. Obecně tyto změny vnímali pozitivně. Kladněji vnímali

změnu v přístupu k sexualitě než v přístupu k náboženství, a celkově nejkladněji hodnotili změnu ve vztahu k rodičům.

Domnívám se, že důvodem, proč mladí lidé nejvíce oceňují změnu ve vztahu k rodičům, může být ne příliš harmonická povaha vztahu v předcházejícím období, adolescenci. Jak autorka výzkumu naznačila, v adolescenci se objevuje více konfliktů mezi rodiči a dospívajícími dětmi plynoucích z nesouladu vnímání vyspělosti adolescenta. Dospívající touží po samostatnosti a prostoru pro vlastní rozhodování, zatímco rodiče na něj nahlíží stále jako na dítě a zpravidla se ještě snaží udržet kontrolu nad životem svého potomka. V období mladé dospělosti obvykle rodiče více respektují rostoucí nezávislost svých potomků.

3.7. Interkulturní rozdíly

Schlegel a Barry (1991) zkoumali charakteristiku života mladých lidí ve 186-ti nezápadních kulturách. Zjistili, že období adolescence probíhá ve všech kulturách, nicméně etapa nastupující dospělosti se objevovala pouze ve 20 % kultur, které zkoumali. V kulturách, kterými se zabývali, byl zpravidla vstup do dospělosti ohraničen vstupem do manželství. Průměrný věk vstupu do manželství byl u žen 16-18 let a u mužů 18-20 let. V důsledku takto brzkého věku při sňatku získali mladí lidé prostor pro období adolescence, avšak nikoliv pro období nastupující dospělosti (podle Arnett, 2000a).

Arnett (2000a) tedy vyvozuje, že období nastupující dospělosti je typické pro industrializované země, ve kterých je přisuzován velký význam vzdělání a přípravě na náročná a lukrativní povolání, která vyžadují obsáhlé znalosti i zkušenosti. V tomto důsledku mladí lidé běžně studují na univerzitách do věku horní hranice nastupující dospělosti. Věk, kdy lidé vstupují do manželství a mají potomky, se tedy zvyšuje a období explorace se prodlužuje.

Arnett (2000a) také upozorňuje, že v rámci industrializovaných zemí žijí kulturní menšiny, které se mohou v charakteristických znacích nastupující dospělosti lišit od většiny. V různých kulturních menšinách mohou být vyznávány různé hodnoty, které dobu nastupující dospělosti buď zkracují anebo pro ni vůbec prostor neposkytují. Jako příklad uvádí mormonskou menšinu žijící v USA. V mormonské kultuře se ctí dodržování zákazu předmanželského sexu a také jejich významnou hodnotou je mít mnohačlennou rodinu. Mladí Mormoni tak podléhají tlaku vstoupit brzy do manželství a co nejdříve začít plodit potomky, čímž se jejich období nastupující dospělosti výrazně zkracuje.

Alipuria (2002) provedla kvalitativní studii zaměřenou na hledání vlastní identity u lidí s vícečetným rasovým původem ve věku kolem 20-ti až 30-ti let. Výsledky její studie

poukazují na to, že tito lidé procházejí mnohem komplikovanějším procesem nacházení vlastní identity než ti, kteří patří pouze k jedné lidské rase. Zpravidla jsou ovlivňováni více kulturami, ze kterých jejich předci pocházejí, a čelí neustálému hledání místa a sociální skupiny, kam náleží. Mívají pocity, že nepatří nikam. Ve věku nastupující dospělosti je ústředním tématem explorační nalezení vlastní identity. Hledají podporu u jiných, se kterými by se mohli spočít. Pocit, že jsou odlišní a příliš nezapadají nikam, některé provází v průběhu celého života.

3.8. Současní mladí lidé ve srovnání s předchozími generacemi

Již Mead (1971) zaznamenala mezigenerační změny v přístupu k životu u mladých a starších lidí. Vycházejíc z poznatků o mladých lidech žijících v 60. letech 20. století udává, že vývojové tempo celé společnosti a techniky se zrychlilo natolik, že minulé zkušenosti starších již nepostačují jako předloha pro jednání mladších tak, jak tomu bývalo dříve v tradičních společnostech. V tradiční patriarchální společnosti jsou významné zkušenosti dřívějších generací, na které spoléhají nové generace a tím zachovávají tradici. Cokoliv nového vzbuzuje podezření, jelikož nelze uplatnit osvědčený přístup. V takové společnosti zná každý člen své postavení a vztahy a pravidla mezi lidmi jsou jasně definována a dodržována. Avšak v moderní společnosti, která je více orientována na budoucnost a ve které vývoj probíhá rychle, se lidé musí sami hbitě přizpůsobovat novým situacím a hledat vlastní řešení. I vztahy mezi lidmi se v tomto důsledku mění. Neplatí tedy, že by se vždy pouze mladší učili od starších jako dříve, ale zároveň starší se inspirují od mladších. Mladším jsou nastoleny jiné podmínky, než měli starší lidé ve svém mládí.

Domnívám se, že tento trend je ještě více patrný v soudobé společnosti a může být leckdy příčinou vzájemného nepochopení rodičů a dětí nebo obecně mladých a starších lidí. Myslím si, že takové nepochopení se vyskytuje zejména u jedinců ve věku dospívání, nastupující a mladé dospělosti, jelikož jejich rodiče a další autority mívají zpravidla ještě potřebu předávat jim své rady, které mladí lidé mnohdy neberou v potaz.

Generace lidí narozených v letech 1946 až 1964 se nazývá "Baby Boomers". Tito lidé vyrůstali v době společenské stability ve srovnání s předchozí generací, která přišla na svět za dob války, a v době ekonomického růstu. Jako mladí lidé byli plní ideálů a zaměřovali se na osobní rozvoj (Hornblower, 1997).

Do tzv. generace X patří lidé, kteří zažili věk adolescence a mladé dospělosti v 80. a 90. letech 20. století. Hornblower (1997) je popisuje jako materialisticky založené, sebevědomé, cynické vůči institucím a optimistické ve vztahu k vlastnímu životu. Optimisticky líčí lidi ve věku nastupující dospělosti i Arnett (2000b). Hornblower (1997)

však dodává, že lidé generace X nepovažují úspěch za jistý. Vyrůstali v nestabilní době, kdy se zvýšila manželská rozvodovost, tudíž mnoho z nich vyrůstalo v neúplné rodině. V době jejich mládí také proběhl například burzovní krach v roce 1987, zvýšila se nezaměstnanost a začala se řešit otázka ozonových děr. Stejně tak Howe a Strauss (2003) uvádějí, že mnozí lidé generace X zažili traumatické dětství a jako děti trávili mnoho času sami doma.

Soudobá generace mladých lidí bývá nazývána jako generace Y (lidé narození v letech 1980-2000), generace milénia nebo také jako tzv. "Generation Me". Domnívám se, že u lidí této generace je patrné prohlubování některých znaků předchozí generace, jako například tíhnutí k ještě většímu materialismu a suverenitě. Přestože životní úroveň většiny dnešních mladých lidí v západní společnosti je na vysoké úrovni již od jejich dětství, je nejisté, jak tomu bude do budoucna. Ve společnosti se hovoří o mnoha hrozbách socioekonomického, technologického i přírodního charakteru. Usuzuji, že tyto otázky se dotýkají zejména dnešních mladých lidí.

Twenge (2006) se detailně zabývá charakteristikou soudobých mladých lidí. Bere v potaz širší společenský kontext a podobně jako Mead (1971) poznamenává, že společenské zvyky a tradice, které dřívější generace vnímaly jako pravidla a návod ke kultivovanému chování, nejsou již obecně přijímané a dodržované. Lidé patřící do "Generation Me" souhlasí častěji než mladí lidé náležící do "Baby Boomers" s výrokem „*There is no single right way to live*“ (Neexistuje jeden správný způsob, jak žít). Nastává tedy pád sociálních norem a současně nárůst individualismu. Gentile, Twenge a Campbell (2010) poukazují na rostoucí tendenci sebeúcty pocíťované adolescenty a mladými lidmi ve věku nastupující dospělosti v letech 1988 až 2008. Dávají ji do souvislosti se současným trendem podporovat u dětí a mládeže pocit sebejistoty a vlastní účinnosti. Twenge (2006) upozorňuje, že mladí lidé příliš nerespektují autority, například učitele ve škole, jelikož se domnívají, že jejich názory jsou stejně ceněny, jako názory odborníků. Také dochází k častějšímu podvádění ve škole než dříve. Sdílet své pozitivní i negativní zážitky s mnoha lidmi vidí dnešní mladí lidé jako přirozené. Chovají se otevřeně, i co se intimních záležitostí týče, a běžně používají formu jazyka, která je lidmi ze starších generací vnímána jako znevažující. Méně uznávají náboženské organizace. S rostoucí sebeúctou a přesvědčením, že důležitější než samotný výkon je mít ze sebe dobrý pocit, hrozí nárůst narcismu u mladých lidí. Tento trend však u nich podněcuje samotná společnost, která je tomuto přístupu učí od dětství. Autorka popisuje, že toto přílišné zaměření sama na sebe se projevuje posedlostí svým vzhledem, materialismem a prodlužující se adolescencí.

Howe a Strauss nazývají mladé lidi dnešní generace jako „Millenials“. Popisují je jako optimistické, ambiciózní a na rozdíl od Twenge (2006) i jako respektující pravidla. Autoři udávají, že v generaci dnešních mladých lidí se snížila sebevražednost dospívajících, snížil se počet těhotných dospívajících dívek a potratovost, a ubylo i násilných trestných činů a zneužívání návykových látek mezi dospívajícími. Jsou významnější cílovou skupinou na trhu v porovnání s mladými lidmi předchozích generací. Dostávají od rodičů větší kapesné a také ve větší míře než předchozí generace mladých lidí pracují a mají tak vlastní příjem. Autoři uvádějí sedm hlavních rysů, které lidé dnešní mladé generace vykazují:

1. Special (Výjimeční). Jsou si vědomi důležitosti vlastního rozhodnutí a volby. Zároveň přijímají jako samozřejmost, že jejich problémy se týkají celého národa a že jim národní instituce včetně vlády pomůžou.
2. Sheltered (Chránění). Jsou zvyklí na všudypřítomné bezpečnostní systémy, a očekávají, že o jejich bezpečí bude postaráno.
3. Confident (Sebejistí). Věří, že budou úspěšní a jejich finanční situace bude lepší než situace jejich rodičů. Také mají zájem o vlastní příspěví k blahobytu celé společnosti.
4. Team - Oriented (Týmoví hráči). Budují si bohatou sociální síť, mají mnoho možností, jak navazovat nové kontakty a udržovat je. Zvláště díky využívání moderních technologií je pro ně neustálé propojení s druhými lidmi snadné a vykazují tak v menší míře pocitu osamělosti.
5. Conventional (Konvenční). Uvědomují si, že respektování norem jim usnadní život. Ztotožňují se s osvědčenými značkami. Respektují instituce, ale zároveň vyžadují, aby instituce, jejichž jsou členy, plnily jejich očekávání.
6. Pressured (Pod nátlakem). Považují za velice důležité vzdělávat se a rozvíjet se. Jsou si vědomi, že je to zpravidla předpokladem k tomu, aby dosáhli dobrého životního standartu.
7. Achieving (Dosahující cílů). Díky své sebejistotě a tlaku, který je na ně ve společnosti vyvíjen, současní mladí lidé dosahují v hojné míře svých cílů a jsou úspěšní. Již středoškolští studenti mívají své rozvojové plány na několik let dopředu a pracují na jejich dosažení.

(podle Muntz, 2004)

Debevec a kol. (2013) spatřují rozdíly i v rámci současné generace mladých lidí, které také nazývají „Millennials“. Vidí rozdílnost hodnot u mladších a starších příslušníků této generace. Ve svém výzkumu v letech 2009 a 2010 zařadili do mladší kategorie

studenty vysokých škol, a do starší kategorie ty, kteří byli v té době ve věku 27-30 let. Za klíčové události, které ovlivnily mladší skupinu lidí, považují hospodářský pokles, který začal v roce 2007, a volbu afro-amerického prezidenta v USA. Mladší skupina lidí se podle autorů vyznačuje menší spořivostí, větší zbožností a sexuální liberalitou než starší skupina dnešní generace mladých lidí. Mladší skupina je také méně patriotická, méně se zajímá o politiku, spoření a životní pochybení.

Souhlasím s Twenge, že dnešní mladí lidé příliš přemýšlí sami o sobě a domnívám se, že právě příliš mnoho prostoru pro uvažování nad vlastním životem a velkým množstvím nabízejících se možností může vést k nerozhodnosti. Co se materialismu týče, v dnešní době v západní společnosti jsou podle mého názoru více než dříve materialisticky zaměřeni lidé všech věkových kategorií. Věřím, že svůj podíl na tom má jistě i reklama, která je všude kolem nás, vnucuje nám nejnovější technické vymoženosti a celkově zobrazuje luxusní styl života. Mladší lidé jsou však zpravidla snáze ovlivnitelní a více podléhají sociálnímu tlaku.

4. Hodnoty

V této kapitole se zaměřím nejprve na samotný pojem hodnoty a následně se budu zabývat tím, jak se hodnotová orientace ve věku nastupující dospělosti utváří, čím je ovlivňována. Také mě bude zajímat, jak se mění v průběhu času a jak se mezi sebou různé generace mladých lidí liší ve vnímání hodnot. V závěru kapitoly popíši Schwartzova teoretická východiska pro zkoumání hodnot a jeho metodu PVQ, kterou použiji ve svém výzkumu.

4. 1. Vymezení pojmu hodnota

Hodnoty jsou součástí činností a prožívání člověka v podobě zvnitřněného hodnotového systému, který je základní osnovou vědomí každého z nás. Tento systém se vyvíjí po celý život jedince a je formován výchovou, vlastními i zprostředkovanými zkušenostmi. Hodnoty utvářejí vztahy mezi lidmi, vztah lidí ke společnosti i přírodě a tím nám pomáhají zachovat a rozvíjet lidskou existenci. Jsou úzce spjaté s lidskými potřebami a zájmy, a tím také s motivací (Janoušek, & Slaměník, 2009).

Hodnotami se zabývali již filosofové v antice převážně v kontextu polemik o nejvyšším dobru. Uceleně se hodnoty začaly ve filosofii zkoumat na přelomu 19. a 20. století a vznikla tak nová filosofická disciplína axiologie. U vzniku této disciplíny stáli Herman Lotze a Franz Brentano. Herman Lotze, německý filosof a logik, jako první navrhnul, aby hodnoty byly exaktně zkoumány ve filosofii, jelikož podle něj hodnoty souvisí s podstatou každého lidského počínání. Franz Brentano, německý filosof a psycholog, byl zastáncem intencionality psychických jevů, tedy záměrného jednání a prožívání subjektu. I hodnoty chápal jako zážitkové intence (podle Cakirpaloglu, 2009).

Dnes je tématu hodnot věnována pozornost nejvíce v oblasti společenských věd, zejména v sociologii a psychologii. V psychologii existuje mnoho studií a teorií o hodnotách a hodnotových orientacích od různých autorů. Mikšík popisuje, že „*hodnotami se obvykle rozumí nejpodstatnější přístupy či postoje člověka k základním oblastem životní reality*“ (Mikšík, 2007, s. 85).

Ústředním tématem Franklova bádání bylo naplnění smyslu života, které podle něj spočívá ve vymezení základních životních hodnot. Člověk nese zodpovědnost vůči svým hodnotám po celý život a smyslem života je naplňovat tyto hodnoty nejen radostí, ale třeba i utrpením. Frankl uvádí tři obecné kategorie hodnot, se kterými se každý musíme vyrovnat. 1. *Tvůrčí hodnoty*, kam patří realizace činností, práce, povolání. 2. *Zážitkové hodnoty*, které se uskutečňují skrze prožívání, vnímání sebe samého i okolí, přírody. 3.

Postojové hodnoty, které se realizují tím, jak se člověk staví ke svým omezením (Frankl, 2006).

Spranger (1925) vypracoval typologii hodnotových orientací. Každou osobnost lze podle něj charakterizovat na základě toho, kterému z jeho šesti typů hodnotové orientace, nejvíce odpovídá. Cílem *teoretického typu* je poznání pravdy; *ekonomický typ* vidí hodnotu v užitečnosti a směřuje k obhajobě vlastní existence; *estetický typ* je orientován na krásu a hledání harmonie; *sociální typ* se zaměřuje na lásku a konání dobra; pro *politický typ* je důležitá moc a ovládání druhých; *náboženský typ* uznává vyšší cíle a usiluje o překonávání sebe sama. Na koncepci Sprangerova navázali Allport, Vernon a Lindzey, a vytvořili nástroj na měření hierarchického měření hodnot u daného jedince. Gordon také navázal na Sprangerovu typologii tak, že vymezil šest kritických interpersonálních hodnot, které popisují jak vztah k ostatním lidem tak vztah k sobě samému. Těchto šest hodnot dal do vztahu se šesti typy hodnotových orientací definovanými Sprangerem. Jedná se o hodnoty *podpory*, *konformity*, *uznání*, *nezávislosti*, *benevolence*, *vůdcovství* (podle Mikšík, 2007).

4.2. Hodnoty v období nastupující dospělosti

Vzhledem k dotváření identity v období nastupující dospělosti a exploraci spojené s touto životní fází (Arnett, 2000a), je zřejmé, že právě v tuto dobu u lidí intenzivně pokračuje proces tvorby hodnotové orientace. Zkoumat vnímané hodnoty u lidí v období nastupující dospělosti jsem se rozhodla pro to, že se domnívám, že právě v hodnotách se odráží jejich životní směr. Předpokládám, že se zde promítne také rozdílný styl života studentů a mladých pracujících lidí.

4.2.1. Proměnné ovlivňující hodnotovou orientaci mladých lidí

Johnson a Monserud (2009) řadí mezi hlavní zdroje, které ovlivňují vnímané hodnoty mladých lidí, rodinu, náboženské vyznání a rasu/etnikum, socioekonomické zázemí a pohlaví.

Rodina

To, že hodnoty se formují již od dětství a velký vliv na ně mají rodiče dítěte, dokazují například Gecas a Seff (1990), kteří zjistili kongruenci v hodnotách adolescentů a hodnotách jejich rodičů tak, jak je adolescenti vnímají. Jednalo se především o hodnoty týkající se hlavních životních zájmů, jako je rodina, dosahování úspěchu. Ke kongruenci

dochází díky rodinné socializaci a také díky sdílení podobných společensko-historických podmínek. Ukázalo se také, že rodiče, kteří dávají velký důraz na autoritativní výchovu, o to více podporují kongruenci hodnot svých dětí s hodnotami vlastními.

Pinquart a Silbereisen (2004) poukazují dokonce i na opačný účinek, tedy že adolescenti mají vliv na utváření hodnot svých rodičů. Vliv na utváření hodnot mladistvých a jejich rodičů tedy probíhá obousměrně.

Wright (2012) zjišťovala, jaký vliv má rodina na utváření hodnot jedince v období nastupující dospělosti. Uvádí, že na rozdíl od adolescence, kdy se kongruence v hodnotách adolescentů a jejich rodičů objevuje v případě kladných vztahů adolescentů s rodiči, v této životní etapě kvalita vztahu s rodiči nemá významný vliv na kongruenci hodnot mladých lidí a rodičů. Kongruenci však posiluje vřelá atmosféra v rodině a společné rodinné aktivity.

Náboženské vyznání a rasa/etnikum

Rahn a Transue (1998) uvádějí, že adolescenti a mladí dospělí, kteří jsou nábožensky orientovaní, jsou méně materialističtí a vykazují větší zájem o blaho druhých. Velký význam pro ně má rovněž hledání smyslu života.

Podobně Johnson (2002) zjistila, že věřící mladí lidé kladou větší důraz na seberealizaci, jsou více altruističtí a pro-sociálně orientovaní v porovnání s mladými lidmi, kteří jsou méně nábožensky založení.

Hodnotové orientace u různých ras a etnik se mezi sebou liší. Například Gaines a kol. (1997) uvádějí, že pro mladé lidi s hispánským a asijským původem žijící v USA je význam rodinných a kolektivních hodnot silnější než pro mladé Američany náležící k bílé rase. Z tohoto výstupu plyne, že rasová a etnická podmíněnost má silnější vliv na utváření hodnot než společnost, ve které jedinec vyrůstá.

Socioekonomické zázemí

Johnson (2002) zmiňuje významnost původního socioekonomického zázemí jedince ve smyslu dosahování cílů. Podle ní má zázemí vliv na utváření vnímání možnosti úspěchu a také na to, jakým způsobem jedinec porozumí svým zkušenostem. Tyto nové zkušenosti dále tvarují strukturu vnímání cílů. Socioekonomické zázemí také určuje do velké míry možnosti a omezení jedince, což úzce souvisí s jeho vnímanými hodnotami a vytyčenými cíli.

Pohlaví

Rahn a Transue (1998) výsledky ze své studie potvrzují obecnou domněnku, že dívky jsou méně materialisticky a více pro-sociálně orientovány než chlapci.

Astin a kol. (2002) udávají, že mladé ženy jsou více nakloněny k rovnostářským rolím a manželstvím, kde finančně přispívají oba manželé v podobné míře. Stejně tak ve větší míře akceptují homosexuální vztahy.

Johnson a Monserud (2009) popisují, že hodnotové orientace se mezi ženami a muži nejvíce liší v době adolescence a směrem k dospělému věku se začínají u obou pohlaví více podobat.

Johnson (2002) upozorňuje, že hodnotové rozdíly mezi oběma pohlavími se liší méně nebo se nemusí lišit vůbec u lidí patřících do minorit.

4.2.2. Vývoj hodnot u mladých lidí v historickém kontextu

Hodnoty vnímané celou společností se postupem času mění, stejně tak hodnoty vnímané mladými lidmi. Easterlin a Crimmins (1991) uvádějí, že již v 70. a 80. letech 20. století se mladí lidé začali orientovat více materialisticky. Zmiňují pojem "private materialism" (vlastní materialismus) u mladých lidí a jejich snahu o dosažení materiálního zabezpečení a pohodlí. Mladí lidé začali přikládat stále více důležitosti finanční situaci, perspektivním zaměstnáním s vysokými platy, vysokým společenským postavením a velkému množství volného času a dovolené. Zároveň zájem mladých lidí o podporu sociálně slabších a znevýhodněných lidí klesá stejně jako jejich odhodlanost řešit otázky rasové nerovnosti a ochrany přírody.

Ačkoliv se začátkem 90. let 20. století mohl přístup mladých lidí k těmto otázkám jevit jako opačný, novější analýza situace tuto domněnku nepotvrdila. I v průběhu 90. let 20. století mladí lidé zvyšovali své materiální zájmy a čím dál méně se zajímali o sociální problémy druhých (Astin et al., 2002).

Stejně tak Hornblower (1997) zmiňuje, že mladá generace v 90. letech 20. století čím dál více toužila po blahobytu. Uvádí srovnání, že s výrokem "money is a very important personal value" (peníze jsou velmi důležitá osobní hodnota) souhlasilo v roce 1971 pouze 31 % lidí ve věku mezi 20-ti a 30-ti lety, zatímco mladých lidí tzv. generace X (lidé, kteří procházeli obdobím adolescence a nastupující dospělosti v 80. a 90. letech 20. století) souhlasilo 64 % s výrokem "Material things, like what I drive and the house I live in, are really important to me" (Materiální věci, jako jsou auto, které řídím, a dům, ve kterém žiji, jsou pro mě opravdu důležité). Lze tedy vyčíst patrný posun k materialismu u mladých

lidí.

Astin a kol. (2002) však ze své mnohaleté studie zaměřené na studenty vysokých škol vyvozují, že hodnota spokojeného manželství a rodinného života zůstala stabilně ceněná za několik posledních desetiletí. Stejně tak nahlížení na práci jako na středobod života se nezměnilo. Nicméně od 60. let 20. století se stávají lidé stále liberálnějšími v tématech mužských a ženských rolí a sexuality.

Bovasso, Jacobs a Rettig (1991) sledovali měnící se morální úsudky mladých lidí od 50. do 80. let 20. století. Došli k závěru, že nejkritičtější úsudky vykazovali mladí lidé v 50. letech. V 60. letech začali mladí lidé méně striktně nahlížet na sexuální chování a protináboženské smýšlení a jednání. V 80. letech začali mírněji hodnotit i sobecké chování a nečestné jednání za účelem zisku peněz.

Twenge, Campbell a Freeman (2012) popisují, že současní mladí lidé v porovnání s mladými lidmi z předchozích generací "Baby Boomers" a generací X vidí větší hodnoty v povrchnějších aspektech života, jako jsou peníze, vnější vzhled a sláva. Zároveň menší význam než pro předchozí generace pro ně představují niternější hodnoty jako přijetí sama sebe, mezilidské vztahy a sounáležitost s druhými. Lehce klesl i jejich zájem o druhé. Stoupla však dobrovolnická činnost dnešních mladých lidí, avšak tu dávají autoři do souvislosti s mnohdy povinnými dobročinnými akcemi na středních školách. Občanská aktivita a zájem o ochranu přírody velmi klesly. Za nejdůležitější hodnoty současných mladých lidí považuje Twenge (2006) mít možnost sám se rozhodnout a nebýt na nikom závislý. Udává, že mladí lidé se velmi ztotožňují s výrokem "*You must love yourself before you can love others*" (Musíš milovat nejprve sám sebe, abys mohl milovat ostatní). To vede k tomu, že generace dnešních mladých lidí se skládá z individualisticky zaměřených jedinců. Jejich životní filosofii vystihuje podle autorky výrok "*As long as I believe in myself, I really do not care what others think.*" (Pokud věřím v sám sebe, nestarám se o to, co si myslí ostatní.).

Podle mého názoru Twenge a její kolegové velice výstižně popisují povahu hodnot dnešních mladých lidí. Dnešní doba akcentuje materiální hodnoty a nezávislost a podporuje tento pohled na svět u mladých lidí. Nicméně věřím, že mezilidské vztahy jsou stále velice ceněny mezi mladými lidmi a pro většinu představují středobod jejich života.

4.3. Teorie hodnot podle S. H. Schwartze

S. H. Schwartz je americký sociální psycholog, jehož ústředním tématem jsou mezikulturní výzkumy. Je autorem publikace *Theory of basic human values* (Teorie základních lidských hodnot) a metod měřící hodnotové orientace. Tyto metody, Schwartz Value Survey-SVS a Portrait Values Questionnaire-PVQ, jsou dnes jedny z nejpoužívanějších v oblasti hodnotových orientací. Metodu PVQ použiji ve svém výzkumu a detailněji se budu věnovat jejímu popisu.

4.3.1. Teoretická východiska S. H. Schwartze

Schwartz a Bilsky (1987) sestavili pojmovou definici hodnot, která obsahovala pět atributů, které se v literatuře popisující hodnotové orientace vyskytovaly nejčastěji. Hodnoty definují jako: a) představu či přesvědčení, b) vztahující se ke chtěnému konečnému stavu či chování, c) transsituační, d) ovlivňující výběr či hodnocení chování a událostí, e) uspořádané podle relativní důležitosti. Z toho vyplývá, že hodnoty jsou na rozdíl od postojů univerzálního a abstraktního charakteru a jsou hierarchicky seřazené. Autoři dodávají, že zásadní obsahovou stránkou hodnoty je typ motivačního cíle či zájmu, které hodnota vyjadřuje. Při tvorbě typologie hodnotových obsahů vycházeli z úvahy, že hodnota reprezentuje tři univerzální požadavky na lidskou existenci, které jsou společné všem lidem. Patří sem uspokojení biologických potřeb jedince, soulad v sociální interakci, udržení života skupiny a uspokojení jejích zájmů. Vycházejíc z klasifikace hodnot podle Rokeache uvádějí dělení hodnot na koncové a instrumentální. Rokeach již počátkem 70. let 20. století představil toto rozdělení. Koncové hodnoty se vztahují k žádoucímu stavu a znamenají cíl, kterého chce jedinec za svůj život dosáhnout. Tyto cíle se individuálně liší. 18 koncových hodnot (terminal values) zní takto:

1. Opravdové přátelství (True Friendship)
2. Zralá láska (Mature Love)
3. Sebeúcta (Self-Respect)
4. Být šťastný (Happiness)
5. Vnitřní harmonie (Inner Harmony)
6. Rovnost (Equality)
7. Svoboda (Freedom)
8. Potěšení (Pleasure)
9. Společenské přijetí (Social Recognition)
10. Moudrost (Wisdom)

11. Spása (Salvation)
12. Bezpečí rodiny (Family Security)
13. Bezpečí národa (National Security)
14. Cit pro dosahování úspěchu (A Sense of Accomplishment)
15. Krásný svět (A World of Beauty)
16. Mírový svět (A World at Peace)
17. Pohodlný život (A Comfortable Life)
18. Vzrušující život (An Exciting Life)

Instrumentální hodnoty jsou preferované způsoby chování, kterými jedinec dosahuje koncových hodnot:

1. Veselost (Cheerfulness)
2. Ambicióznost (Ambition)
3. Láska (Love)
4. Čistota (Cleanliness)
5. Sebekontrola (Self-Control)
6. Způsobilost (Capability)
7. Odvaha (Courage)
8. Zdvořilost (Politeness)
9. Upřímnost (Honesty)
10. Představivost (Imagination)
11. Nezávislost (Independence)
12. Intelekt (Intellect)
13. Tolerantnost (Broad-Mindedness)
14. Logičnost (Logic)
15. Poslušnost (Obedience)
16. Užitečnost (Helpfulness)
17. Zodpovědnost (Responsibility)
18. Odpuštění (Forgiveness)

(podle Johnston, 1995)

Schwartz a Bilsky (1987) akcentují společenský aspekt a popisují, že kognitivním zráním se lidé učí vidět své potřeby jako cíle či hodnoty a skrze socializaci se učí používat kulturně ustálené výrazy pro tyto cíle či hodnoty. Jako příklad uvádějí sexuální potřebu, ve které se člověk naučí vidět hodnotu lásky či intimity.

Autoři ve své definici hodnot vycházejí z myšlenky, že hodnoty jsou různorodých obsahů. Jako první uvádějí myšlenku, že každá hodnota představuje určitý cíl a proto reprezentuje jistý zájem jedince či skupiny. Jako své druhé východisko udávají zjištění Hofstedeho a Bonda (1984), že hodnoty buď představují individuální (např. potěšení, ambice) nebo kolektivní (např. užitečnost, zodpovědnost) zájmy. Schwartz a Bilsky (1987) však dodávají, že u některých hodnot se potkávají zájmy individuální i kolektivní, a jako příklad uvádějí zralou lásku a moudrost. Třetím aspektem je individuální rozdílnost v oblasti zájmu a tím pádem motivace.

Na základě těchto východisek odvodili osm typů hodnotové orientace:

- 1.) prosociální typ
- 2.) restriktivně konformní typ
- 3.) požitkový typ
- 4.) typ orientovaný na výkon
- 5.) typ vyzrálosti
- 6.) typ zaměřený na sebe sama
- 7.) typ orientovaný na bezpečí
- 8.) mocenský typ

Jejich konečná definice hodnoty zněla: Hodnota je individuální koncept každého jedince, který je transsituační, obsahující koncové a instrumentální cíle. Cíl vyjadřuje zájmy individuální, kolektivní i individuální a kolektivní zároveň. Zájmy se vztahují k motivačním oblastem, které jsou vyhodnocovány podle důležitosti od velmi důležité až po nedůležité. Toto celé lze pojmut jako zásadní vodítko životem jedince (Schwartz, & Bilsky, 1987).

Schwartz (1992) však později původní koncept hodnotových orientací upravil a rozšířil na jedenáct typů: Osobní nezávislost (Self-direction), Orientace na podněty (Stimulation), Hédonismus (Hedonism), Dosahování cílů (Achievement), Moc (Power), Bezpečí (Security), Konformita (Conformity), Tradice (Tradition), Duchovnost (Spirituality), Shovívavost (Benevolence), Univerzálnost (Universalism). Nicméně z výsledků studií provedených ve 20-ti zemích rozprostírajících se na všech obydlených kontinentech vyplynulo, že pro popis univerzální hodnotové typologie postačuje 10 typů hodnotové orientace. Duchovnost byla vyřazena, tedy alespoň tak, jak byla autorem operacionalizována (duchovní život, vnitřní harmonie, nestrannost, žití v souladu s přírodou, přijímání svého údělu, oddanost).

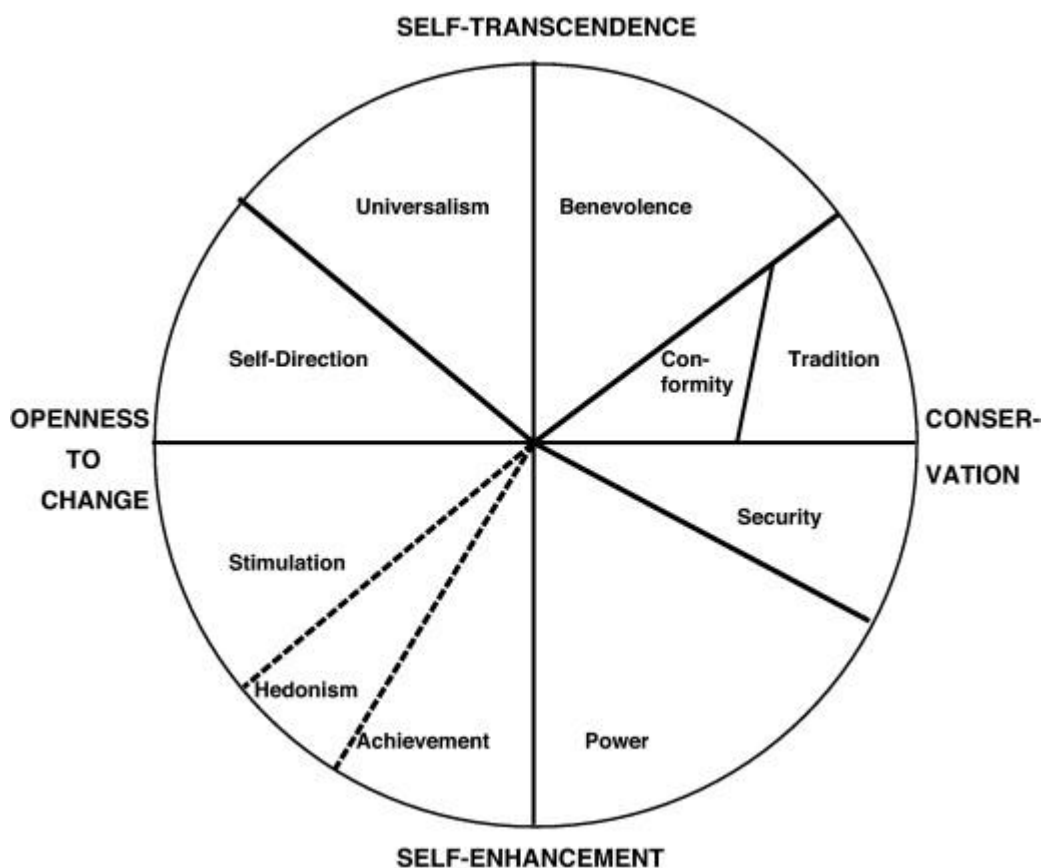
Deset konečných typů hodnotové orientace zní takto (Schwartz, 1992):

1. Osobní nezávislost (Self- direction). Hlavní motivací člověka této hodnotové orientace je touha po nezávislosti, svobodě volby, kreativitě a také zvědavost. Tento typ vychází z potřeby mít věci pod kontrolou a z potřeby autonomie.
2. Orientace na podněty (Stimulation). Tento typ člověka vyhledává v životě nové podněty, vzrušení a výzvu. Považuje za potřebné mít různorodé podněty, aby mohl být stále stimulován.
3. Hédonismus (Hedonism). Cílem tohoto typu je požitek, potěšení a smyslové uspokojení. Tento typ vychází z potřeby požitku a radosti z uspokojení této potřeby.
4. Dosahování cílů (Achievement). Takto orientovaný člověk směřuje k dosažení osobního úspěchu. Úspěch se projevuje schopnostmi, které jsou uznávány dle sociálních norem. Být schopný je předpokladem k získání zdrojů nezbytných pro přežití, k úspěšnému navázání mezilidských vztahů i ke zdárnému fungování v institucích.
5. Moc (Power). Pro člověka tohoto typu hodnotové orientace je klíčové získat sociální prestiž, moc nad lidmi i možnostmi. Podobně jako člověk orientovaný na dosahování cílů, je tento typ zaměřen na společenské uznání. Od předchozího typu, který aktivně usiluje o dosažení specifického cíle, se tento typ liší tím, že klade větší důraz na udržení dominantní pozice v rámci širšího sociálního systému.
6. Bezpečí (Security). Pro tento typ člověka je stěžejní vlastní bezpečí, stabilita, harmonie a také jistota ve vztazích a společnosti obecně.
7. Konformita (Conformity). Cílem takto zaměřeného člověka je udržovat kontrolu nad vlastním jednáním a chovat se disciplinovaně při vlastních činech i potěšení, aby se vyhnul obtěžování či ohrožování druhých a porušování sociálních norem. Vychází z přesvědčení, že jedinec by se měl chovat tak, aby neohrožoval fungování skupiny.
8. Tradice (Tradition). Tento typ člověka respektuje a uctívá tradice a jedinečné zvyklosti skupiny, do které náleží. Tyto tradice se projevují převážně ve formě náboženských rituálů a pravidel chování. Loajalita vůči vlastní skupině zvyšuje jedinci šanci na přežití.
9. Shovívavost (Benevolence). Pro tento typ člověka je důležitá prosperita lidí, se kterými se dostává často do kontaktu. Zájem o blahobyt druhých se tedy nevztahuje k celé společnosti tak jako u pro-sociálně orientovaného člověka, ale

k lidem, se kterými se člověk často setkává.

10. Univerzalismus (Universalism). Tento typ zahrnuje částečně původní typ vyzrálosti a částečně typ pro-sociální. Pro takového člověka je důležité porozumění a přijetí druhých, tolerance a ochrana společnosti i přírody. Přispívá k zabezpečení přežití lidstva.

Vztahy mezi jednotlivými typy hodnotových orientací jsou zobrazeny zde (obrázek č. 1):

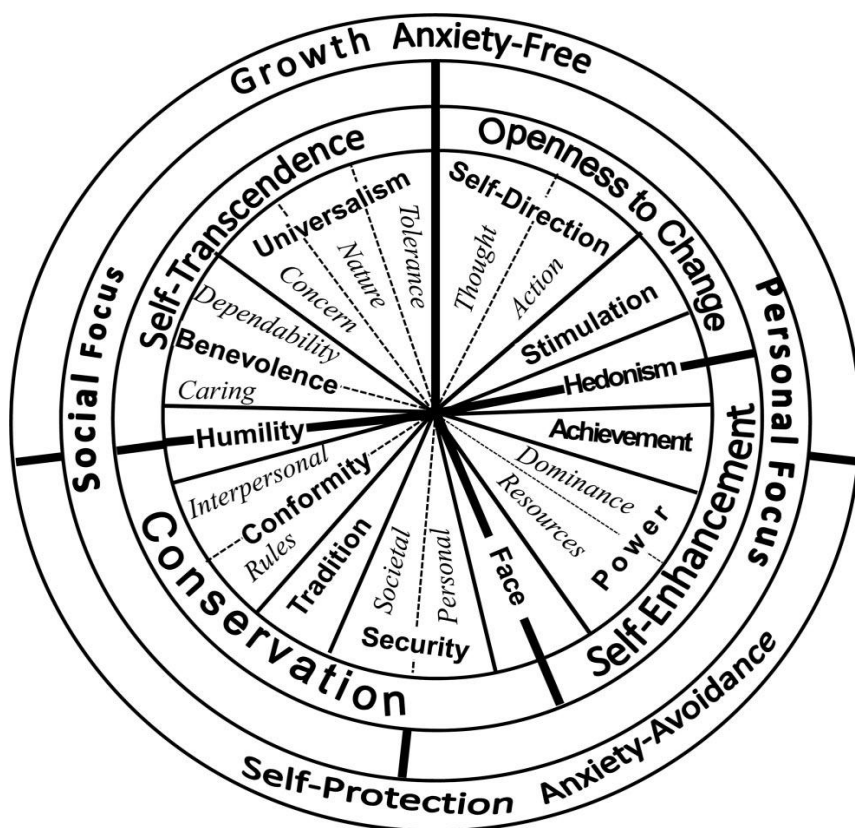

Obrázek č. 1. Revised theoretical model of relations among motivational types of values, higher order value types, and bipolar value dimensions. (upravený teoretický model vztahů mezi typy hodnotových orientací, hodnotovými typy vyššího řádu a bipolárními hodnotovými dimenzemi) (Schwartz, 1992, s. 45).

Na základě podobnosti cílů jednotlivých typů a podobnosti jejich psychologického, společenského i praktického dopadu, vyvodil Schwartz (1992) vztahy mezi jednotlivými typy. Ve schématu (obrázek č. 1) se podobají sousedící typy, protější typy si naopak vzájemně odporují. Typy Tradice a Shovívavost shledal autor kompatibilními, jelikož mají společný rys sebekontroly a podřizování se. Typy Bezpečí a Konformita sdílí zájem o

budování harmonie ve vztazích a pořádku. Typy Bezpečí a Moc mají společný cíl vyhnout se ohrožení a mít kontrolu nad možnostmi a vztahy, u typů Moc a Dosahování cílů se jedná o důraz na společenskou nadřazenost a respekt. Typy Dosahování cílů a Hédonismus sdílí touhu po vlastním potěšení, typy Hédonismus a Orientace na podněty po příjemném vzrušení. Typy Orientace na podněty a Osobní nezávislost mají společnou vnitřní motivaci k mistrovství a otevřenosti ke změně, typy Osobní nezávislost a Univerzalismus se ztotožňují s důvěrou ve vlastní úsudky každého jedince a s různorodostí celé společnosti. Typy Univerzalismus a Shovívavost mají společné přecházení vlastních zájmů a důraz na zájmy druhých. Typy Shovívavost a Tradice se nachází ve schématu vedle sebe, ale nebyla mezi nimi nalezena žádná souvislost. Stejně tak lze ze schématu vyčíst, že typy Univerzalismus a Shovívavost jsou podobné nadřazováním zájmů druhých a v konfliktu s typy Dosahování cílů a Moc, pro něž je stěžejní obohacování sebe sama. Typy Hédonismus, Orientace na podněty a Osobní nezávislost směřující ke změně a novým podnětům stojí v rozporu s typy Tradice, Konformita a Bezpečí, pro něž je cílem zachovat stabilitu. Ze schématu také vidíme, že jednotlivým základním typům jsou nadřazeny hodnotové typy vyššího řádu: Konzervatismus (Conservation), Otevřenosti změně (Open to change), Překročení sebe sama (Self-transcendence) a Posílení ega (Self-enhancement).

Aktuální poznatky uváděné Schwartzem a kol. (2012) poukazují na přítomnost dalších hodnotových typů, které jsou skryty v původních deseti typech. Na základě bádání v mnoha zemích zjistili, že původní koncept obsahuje 19 hodnotových typů, které jsou uspořádané tak, jak je vidíme ve schématu níže (obrázek č. 2).

Obrázek č. 2. Proposed circular motivational continuum of 19 values with sources that underlie their order. (Navrhované kruhové kontinuum motivace tvořené 19ti hodnotami seřazenými podle svého původu) (Schwartz et al., 2012, p. 669).

Vidíme, že hodnotový typ Univerzalismus v sobě obsahuje typy Starostlivost (Concern), Příroda (Nature) a Tolerance (Tolerance). Typ Osobní nezávislost zahrnuje typ Myšlenka (Thought) a Akce (Action). Typy Orientace na podněty, Hédonismus a Dosahování cílů zůstávají ve schématu v původní podobě, tedy nerozdělné na další hodnotové typy. Typ Moc v sobě obsahuje typ Dominance (Dominance) a Prostředky (Resources). Dále byl mezi typem Moc a Bezpečí objeven nový typ Člení (Face). V typu Bezpečí autoři zjistili přítomnost typů Osobní bezpečí (Personal) a Společenské bezpečí (Societal). Hodnotový typ Tradice zůstal v původní podobě. Typ Konformita zahrnuje typ Pravidla (Rules) a Mezilidské vztahy (Interpersonal). Dále byl mezi typem Konformita a Shovívavost spatřen hodnotový typ Pokora (Humility). Typ Shovívavost obsahuje typy Spolehlivost (Dependability) a typ Pečování (Caring).

Zároveň jsou všechny tyto hodnotové typy shluklé do původních čtyř hodnotových typů vyššího řádu, tedy do Překročení sebe sama, Otevřenost ke změně, Posílení ega a Konzervatismus. Dále ve schématu vidíme, že typům vyššího řádu Otevřenosti ke změně a Posílení ega je nadřazena Zaměřenost na sebe sama (Personal Focus) a typům Konzervatismus a Překročení sebe sama je nadřazena Společenská zaměřenost (Social

Focus).

4.3.2. Portrait Values Questionnaire - PVQ

Tato metoda byla vyvinuta Schwartzem a kol. (2001) až jako další v pořadí po prvotní metodě SVS (Schwartz Value Survey). Obě metody měří deset typů hodnotových orientací definovaných Schwartzem (1992). Metoda SVS je náročnější pro respondenty, jelikož mají hodnotit, nakolik je podrobně popsanych 57 hodnot vystihuje. To vyžaduje velkou míru abstraktního myšlení, což může být těžší pro mladé lidi, lidi s nižším vzděláním nebo ty, kteří během svého vzdělávání nebyli podněcováni k abstraktnímu myšlení. V důsledku složitosti této metody byla vyvinuta metoda PVQ, která je kratší a pro respondenty pochopitelnější. Metoda PVQ tedy obsahuje škály: Osobní nezávislosti (Self-direction), Orientace na podněty (Stimulation), Hédonismu (Hedonism), Dosahování cílů (Achievement), Moci (Power), Bezpečí (Security), Konformity (Conformity), Tradice (Tradition), Shovívavosti (Benevolence), Univerzálnosti (Universalism). Je k dispozici v několika různě dlouhých verzích. Verze, kterou použiji ve svém výzkumu, obsahuje 40 krátkých popisů přístupů různých lidí. Respondent u každého popisu na šestistupňové škále uvede, nakolik ho vystihuje. Na rozdíl od metody SVS, která měří hodnotové orientace přímo, metoda PVQ je měří nepřímo skrze zmíněné popisy různých lidí. Vnitřní reliabilita položek měřící jednotlivé hodnotové typy je nižší u PVQ než u SVS (Schwartz et al., 2001).

Řeháková (2005) analyzovala data získaná v Evropském sociálním výzkumu z roku 2002, kde byla použita i metoda PVQ. Uvádí, že přestože reliabilita jednotlivých položek je nízká, reliabilita hodnotových typů vyššího řádu, tedy konzervatismu (Conservation), otevřenosti změně (Open to change), překročení sebe sama (Self-transcendence) a posílení ega (Self-enhancement), je přijatelná. Převažujícím typem ve všech zemích je překročení sebe sama, extrémní míra konzervativního typu je zastoupena v Polsku a vysoká míra typu překročení sebe sama se vyskytuje ve Švýcarsku. Obecně ve všech zemích se zvyšujícím věkem roste míra konzervativního typu a klesá míra hodnotového typu otevřenosti ke změně. Až do věku 24 let je míra typu otevřenosti ke změně nejvyšší a pak klesá. Také se ukazuje vztah mezi vzděláním a otevřeností ke změně, s vyšším vzděláním roste. Opačný vztah je pozorován v souvislosti s náboženstvím, čím více je jedince věřící, tím méně vykazuje otevřenost ke změně. Z dat pro Českou republiku vyplývá, že hodnotové typy otevřenosti ke změně i posílení ega se snižují se zvyšujícím věkem i zbožností.

Empirická část

5. Problém a cíle výzkumu

Ze zpracované teorie na téma období nastupující dospělosti i hodnotových orientací můžeme vysledovat velkou míru nestability a probíhajících psychosociálních procesů. V této životní etapě mají lidé mnoho možností, čemu se věnovat a jak tuto část života stráví. Nejčastěji se mladí lidé v dnešní době rozhodují, zda budou pokračovat ve studiu a půjdou na vysokou či vyšší školu, nebo začnou rovnou po dokončení střední školy budovat svou profesní kariéru. Domnívám se, že právě na základě této volby a následném uzpůsobení života můžeme pozorovat rozdíly mezi studenty vysokých škol a stejně starými lidmi, kteří pouze pracují. Jak navrhnul Arnett (2000a), období nastupující dospělosti může být nové vývojové období, avšak je také možné, že charakteristice tohoto období odpovídají převážně jen studenti vysokých škol. Vysokoškolský život dává větší prostor než život pracujícího člověka pro exploraci vlastní identity, pro mapování svých možností, což zahrnuje zaměřování se ve velké míře sám na sebe. Také je to období dočasné a tedy nestabilní. V tomto důsledku může být mladými lidmi vnímáno jako přechodné mezi adolescencí a dospělostí. Cílem mého výzkumu je ověřit tento předpoklad na vzorku českých mladých lidí, studentů a pouze pracujících, ve věku nastupující dospělosti. Dalším mým cílem je zjistit, jak se tyto dvě skupiny mezi sebou liší v hodnotových orientacích. Hodnotové orientace se modifikují v průběhu celého života, nicméně z velké části se vytvářejí právě v době dospívání a nastupující dospělosti. Na tento proces tvorby hodnot má vliv mnoho životních aspektů. Vzdělání a s ním související životní styl, společnost, ve které se jedinec pohybuje, je jedním z nich. Zajímá mě tedy, nakolik tyto dvě skupiny vykazují rysy nastupující dospělosti, což zjišťuji pomocí dotazníku IDEA, a jaké jsou u nich zastoupeny typy hodnotových orientací, což zjišťuji pomocí dotazníku PVQ. V této práci navazuji na výzkumný projekt Psychologická charakteristika nastupující dospělosti, který proběhl na několika vysokých školách v České republice v letech 2007-2009. Byl iniciován profesorem Blatným a probíhal za spolupráce Filosofické fakulty Masarykovy Univerzity, Psychologického ústavu Akademie Věd ČR a Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. Ve své diplomové tedy využiji metody, které byly použity v tomto výzkumném projektu.

6. Metoda

6. 1. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvoří 3385 respondentů, přičemž je rozdělen na dvě skupiny. Do první skupiny, obsahující 3228 respondentů (1073 mužů, 2155 žen) byli zařazeni studenti vysokých škol, kteří v době výzkumu byli ve věku 19-25 let a aktuálně studovali. Studenti žili a studovali na univerzitách v České republice. Průměrný věk respondentů této skupiny je 22 let. Do druhé skupiny, obsahující 157 respondentů (84 mužů, 73 žen), byli zařazeni lidé ve věku 19-25 let, kteří na vysoké či vyšší odborné škole nestudovali, a v době výzkumu pracovali. I tito respondenti žili a pracovali na území České republiky. Průměrný věk respondentů této skupiny je 22 let. Celkový soubor tedy tvoří 1157 mužů a 2228 žen a průměrný věk celého vzorku je 22 let. Data od všech respondentů zařazených do výzkumného souboru byla statisticky zpracována a na základě těchto statistických výsledků interpretována. V případě chybějících dat od některých z respondentů byl respondent v konkrétní analýze vyloučen.

Ačkoliv v této práci vycházím z Arnettova konceptu nastupující dospělosti, který toto období ve svém užším vymezení definuje pro věk 18-25 let, spodní věkovou hranici jsem zvolila 19 let vzhledem ke struktuře českého školství. Arnettova spodní hranice 18-ti let je vázána na strukturu amerického školství, kdy lidé dokončují střední školu zpravidla v 17-ti až 18-ti letech. V 18-ti letech jsou tedy již studenty vysokých škol nebo pracujícími lidmi. V České republice je tato věková hranice posunuta a lidé končí svá středoškolská studia většinou v 19- ti letech.

6. 2. Použité metody

Respondentům byly předloženy tyto dotazníkové metody:

- Arnettův, Colwellův a Reifmanův dotazník zjišťující míru rysů nastupující dospělosti-IDEA
- Schwartzův dotazník hodnotových portrétů-PVQ

6.2.1. IDEA

Pro zjištění přítomnosti rysů nastupující dospělosti u respondentů byl použit dotazník IDEA. Obsahuje šest škál, které slouží ke zjišťování vnímané míry nastupující dospělosti respondentem. Škály Explorace identity, Experimentování/Možnosti, Negativita/Nestabilita, Zaměření na sebe a Vnímaná míra vlastní dospělosti vychází z rysů

nastupující dospělosti definovaných Arnettem (2000a), které jsou popsány v teoretické části v kapitole 1. 1. 1. Škála Zaměření na druhé slouží ke srovnání rozdílných výsledků s respondenty, kteří jsou ve vyšším věku, než je věk nastupující dospělosti. Dotazník tak, jak byl použit, obsahuje 30 položek a úkolem respondenta je u prvních 28 tvrzení zaznamenat na čtyřbodové stupnici, zda s daným výrokem: 1-rozhodně nesouhlasí, 2-nesouhlasí, 3-souhlasí, 4-rozhodně souhlasí. Prvních 28 výroků začíná slovy „*Mohu říci, že se nacházím v období, kdy....*“. U 29. položky je respondent žádán, aby uvedl, do jaké míry se cítí být dospělým zaškrtnutím jedné z těchto odpovědí: „*cítím se nedospělý/á*“ – „*cítím, že jsem v jakémsi mezistupni*“ – „*cítím se plně dospělý*“. Pokud respondent uvede, že se necítí být plně dospělým, je na řadě 30. položka, u které je žádán o slovní vyjádření, co mu k tomu, aby se cítil být dospělý, chybí. Vyplnění dotazníku zabere respondentovi přibližně 5 minut. Výsledkem vyhodnocení jsou hrubé skóry.

Do zpracování dat nebyly zahrnuty hodnoty z 29. ani případné 30. položky. V použité verzi dotazníku je škála Vnímaná míra dospělosti sycena pouze jednou položkou. Ostatní škály jsou syceny 3–7 položkami. Zkratky jednotlivých škál jsou uvedeny v závorkách tak, jak budou dále používány.

Škála Explorace (IDEA_epxl) identity obsahuje položky, kterými je zjišťováno, do jaké míry je jedinec zaměřen na poznávání vlastní identity. Položky se vztahují k osamostatnění respondenta, jeho uvažováním nad sebou samým a nad vlastní budoucností. Tuto škálu sytí 7 položek (I_12, I_23, I_24, I_25, I_26, I_27, I_28). Např. *Mohu říci, že se nacházím v období, kdy dost často přemýšlím, kdo vlastně jsem.*

Ve škále Experimentování/Možnosti (IDEA_expe) jsou zahrnuty položky, které zjišťují náhled respondenta na vlastní možnosti a volby v současném životě. Tuto škálu sytí 5 položek (I_1, I_2, I_4, I_16, I_21). Např. *Mohu říci, že mohu experimentovat v různých aktivitách a vztazích.*

Škála Negativity/Nestability (IDEA_negat) obsahuje položky, které jsou zaměřeny na to, nakolik respondent vnímá aktuální období jako nestabilní, nejisté a nakolik je to pro něj nepříjemné. Tuto škálu sytí 7 položek (I_3, I_6, I_8, I_9, I_11, I_17, I_20). Např. *Mohu říci, že se nacházím v období, kdy často prožívám vnitřní zmatek.*

Do škály Zaměření na druhé (IDEA_oth) patří položky, které mapují, nakolik respondent vnímá své závazky ke druhým lidem a také, zda směřuje ve svém životě ke stabilitě a klidu. Tuto škálu sytí 3 položky (I_13, I_14, I_18). Např. *Mohu říci, že se nacházím v období, kdy cítím odpovědnost i za druhé lidi.*

Škála Zaměření na sebe (IDEA_self) obsahuje položky, kterými je zjišťováno, nakolik respondent pocítuje nezávislost, soustředí se sám na sebe a pozitivně uvažuje o svém životě. Tuto škálu sytí 6 položek (I_5, I_7, I_10, I_15, I_19, I_22). Např. *Mohu říci, že se nacházím v období, kdy se cítím být svobodný.*

Celý vzor dotazníku je k dispozici v přílohách (příloha č. 1).

6.2.2. PVQ

Pro zjištění hodnotové orientace byl použit dotazník PVQ, měřící deset typů hodnotové orientace definovaných Schwartzem (1992). Je jim věnována kapitola 4. 3. 1. v teoretické části. Deset základních hodnotových typů je dále sloučeno do čtyř hodnotových typů vyššího řádu. Rozdělení vypadá takto (tabulka č. 1):

Hodnotová orientace vyššího řádu	Základní typ hodnotové orientace
Konzervatismus	Tradice, Konformita, Bezpečí
Posílení ega	Dosahování cílů, Moc
Otevřenost ke změně	Osobní nezávislost, Orientace na podněty, Hédonismus
Překročení sebe sama	Univerzalismus, Shovívavost

Tabulka č. 1. Uspořádání typů hodnotové orientace podle S. H. Schwartze

Dotazník ve verzi, v jaké byl použit, obsahuje 40 položek. Jsou ve formě krátkých popisů postojů různých osob. Respondent hodnotí na šestistupňové škále, nakolik se s popsaným postojem ztotožňuje: 1-Vůbec se mi nepodobá, 2-Nepodobá se mi, 3-Podobá se mi málo, 4-Podobá se mi trochu, 5-Podobá se mi, 6-Velmi se mi podobá. Vyplnění dotazníku trvá přibližně 15 minut. Výsledkem vyhodnocení jsou hrubé skóry.

Jednotlivé škály jsou syceny 3-6 položkami. Zkratky jednotlivých škál jsou uvedeny v závorkách tak, jak budou dále používány.

Škála Osobní nezávislosti (SD) svými položkami vyjadřuje svobodu, nezávislost, zvědavost a kreativitu. Sytí ji 4 položky (P_1, P_11, P_22, P_34). Např. *Je pro něj/ni důležité rozhodovat sám/sama o tom, co dělat. Rád(a) si svobodně plánuje a vybírá své aktivity.*

Škála Orientace na podněty (ST) obsahuje položky, které vyjadřují směřování k novým podnětům, vzrušení a výzvam. Sytí ji 3 položky (P_6, P_15, P_30). Např. *Myslí si, že v životě je důležité dělat mnoho rozličných věcí. Stále vyhledává nové věci, aby je vyzkoušel/a.*

Do škály Hédonismus (HE) patří položky vyjadřující touhu po příjemných zážitcích a potěšení. Sytí ji 3 položky (P_10, P_26, P_37). Např. *Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil(a). Je pro něj/ni důležité dělat věci, které mu/jí přinášejí potěšení.*

Ve škále Dosahování cílů (AC) jsou zahrnuty položky vyjadřující naplňování vlastních cílů a veřejné demonstrování svých schopností. Škálu sytí 4 položky (P_4, P_13, P_24, P_32). Např. *Je pro něj/ni důležité ukazovat své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.*

Položky škály Moc (PO) vyjadřují touhu po společenském uznání a dominanci ve společnosti. Sytí ji tři položky (P_2, P_17, P_39). Např. *Vždy si přeje být jediným/jedinou, kdo rozhoduje. Je rád(a) vůdcem.*

Položky škály Bezpečí (SE) vyjadřují touhu po harmonii, stabilitě a jistotě ve vztazích i okolním světě. Škálu sytí 5 položek (P_5, P_14, P_21, P_31, P_35). Např. *Je pro něj/ni důležité, aby věci byly uspořádané a čisté. Opravdu nemá rád(a), když jsou věci v nepořádku.*

Škála Konformita (CO) obsahuje položky, které vyjadřují dodržování norem a sebekontrolu. Sytí ji 4 položky (P_7, P_16, P_28, P_36). Např. *Věří, že by měl(a) vždy dávat najevo respekt vůči svým rodičům a starším lidem. Je pro něj/ni důležité být poslušný/á.*

Do škály Tradice (TR) jsou zařazeny položky vyjadřující solidaritu a loajalitu k druhým. Škálu sytí 4 položky (P_9, P_20, P_25, P_38). Např. *Myslí si, že je důležité nežádat víc, než máme. Věří, že lidé by měli být spokojeni s tím, co mají.*

Škála Shovívavost (BE) zahrnuje položky vyjadřující zájem o prospěch druhých. Sytí ji 4 položky (P_12, P_18, P_27, P_33). Např. *Je pro něj/ni velmi důležité pomáhat lidem okolo. Chce se starat o jejich blaho.*

Škála Univerzálnost (UN) obsahuje položky vyjadřující toleranci vůči druhým a zájem o zachování prosperity lidí i přírody. Sytí ji 6 položek (P_3, P_8, P_19, P_23, P_29, P_40). Např. *Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.*

Celý vzor dotazníku je k dispozici v příloze (příloha č. 2).

6. 3. Metoda získání a zpracování dat

Použitá data byla získána v rámci obsáhlého výzkumu provedeného na studentech různých oborů převážně z Masarykovy univerzity v Brně a Univerzity Karlovy v Praze, a nestudujících, pracujících mladých lidech žijících v Praze. Byla z něj použita data od 3228 vysokoškolských studentů a 136 nestudujících, pracujících lidí. Dále jsem sama získala data od vzorku 21 nestudujících, pracujících mladých lidí. Tyto respondenty jsem oslovovala přímo a zadávala jim dotazník zjišťující jejich věk, pohlaví, profesní zaměření a obsahující dotazníky IDEA a PVQ. Celková doba vyplnění dotazníku byla přibližně 20 minut. Všichni respondenti se účastnili výzkumu dobrovolně.

Ke zpracování dat byl použit statistický program SPSS. Pro zjištění obecné platnosti jednotlivých vztahů proměnných byl použit dvouvýběrový t-test s kontrolou homogenity variance obou skupin. Kompletní verze tabulek se statistickou charakteristikou respondentů je k dispozici v příloze (příloha č. 3).

6.4. Formulace výzkumných předpokladů a hypotéz

Na základě teoretických východisek si stanovím předpoklady, které se domnívám, že ukážou výsledky výzkumu.

1. Studující respondenti budou vykazovat více znaků nastupující dospělosti než jejich pracující vrstevníci.
2. Hodnotové orientace studujících a pracujících respondentů se budou v období nastupující dospělosti lišit s příklonem k větší otevřenosti ke změně u studujících.

První předpoklad je rozvinut do několika hypotéz:

H01: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Explorace identity v dotazníku IDEA.

HA1: Studující a pracující respondenti se liší ve výsledcích na škále Explorace identity v dotazníku IDEA.

H02: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Experimentování/Možnosti v dotazníku IDEA.

HA2: Studující a pracující respondenti se liší ve výsledcích na škále Experimentování/Možnosti v dotazníku IDEA.

H03: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Negativita/Nestabilita v dotazníku IDEA.

HA3: Studující a pracující respondenti se liší ve výsledcích na škále Negativita/Nestabilita v dotazníku IDEA.

H04: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Zaměřenost na sebe v dotazníku IDEA.

HA4: Studující a pracující respondenti se liší ve výsledcích na škále Zaměřenost na sebe v dotazníku IDEA.

U prvního předpokladu vycházím z úvahy, že studium na vysoké škole je přechodné životní období, které podněcuje více než zaměstnání člověka k tomu, aby pracoval na rozvoji sebe sama, věnoval se mnoha různým aktivitám a využíval různorodých možností, které studentský život nabízí. Využíváním těchto příležitostí má student možnost poznat sebe sama ve více různých situacích než člověk, který každý den pracuje a má jednu pozici. Tento předpoklad je také podpořen otázkou definovanou Arnettem (2000a), zda je období nastupující dospělosti typické pouze pro studenty vysokých škol či i pro nestudující vrstevníky.

Druhý předpoklad je také rozvinut do několika hypotéz:

H05: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Dosahování cílů v dotazníku PVQ.

HA5: Studující respondenti skórují výše na škále Dosahování cílů v dotazníku PVQ než pracující respondenti.

Tuto hypotézu odvozují z úvahy, že studium na vysoké škole vyžaduje většinou velkou vytrvalost a odhodlanost k dosažení svého cíle, tedy dosažení titulu v určitém oboru, aby byl následně člověk oprávněn zvolenou profesí vykonávat. Dále je dle mého názoru tento předpoklad podpořen tvrzením Hamiltona a Hamiltonové (2006), kteří uvádějí, že dosahování cílů na akademické půdě souvisí s celkovou zaměřeností na kariéru a ambiciózní povahou těchto lidí.

H06: Hodnotová orientace vyššího řádu Otevřenost ke změně v dotazníku PVQ se neliší u studujících a pracujících respondentů.

HA6: Hodnotová orientace vyššího řádu Otevřenost ke změně v dotazníku PVQ se liší u studujících a pracujících respondentů.

H06.1: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Osobní nezávislost v dotazníku PVQ.

HA6.1: Studující a pracující respondenti se liší ve výsledcích na škále Osobní nezávislost v dotazníku PVQ.

H06.2: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Orientace na podněty v dotazníku PVQ.

HA6.2: Studující a pracující respondenti se liší ve výsledcích na škále Orientace na podněty v dotazníku PVQ.

H06.3: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Hédonismus v dotazníku PVQ.

HA6.3: Studující a pracující respondenti se liší ve výsledcích na škále Hédonismus v dotazníku PVQ.

Tato hypotéza je podpořena zjištěním Řehákové (2005), že Otevřenost ke změně roste s vyšším vzděláním a údaji od Prince-Gibsona a Schwartze (1998), že vzdělanější lidé tíhnou ve větší míře k hodnotám Osobní nezávislost a Orientace na podněty než méně vzdělaní lidé.

H07: Hodnotová orientace vyššího řádu Konzervatismus v dotazníku PVQ se neliší u studujících a pracujících respondentů.

HA7: Hodnotová orientace vyššího řádu Konzervatismus v dotazníku PVQ se liší u studujících a pracujících respondentů.

H07.1: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Bezpečí na podněty v dotazníku PVQ.

HA7.1: Studující a pracující respondenti se liší ve výsledcích na škále Bezpečí na podněty v dotazníku PVQ.

H07.2: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Konformita na podněty v dotazníku PVQ.

HA7.2: Studující a pracující respondenti se liší ve výsledcích na škále Konformita na podněty v dotazníku PVQ.

H07.3: Studující a pracující respondenti se neliší ve výsledcích na škále Tradice na podněty v dotazníku PVQ.

HA7.3:Studující a pracující respondenti se liší ve výsledcích na škále Tradice na podněty v dotazníku PVQ.

Tuto hypotézu podporují výsledky výzkumu Steinmetze a kol. (2009), kteří porovnávali hodnotové orientace mezi lidmi různých úrovní vzdělání a zjistili, že méně vzdělaní lidé více tíhnou k hodnotám Bezpečí, Tradice a Konformita. Také Prince-Gibson a Schwartz (1998) uvádějí, že vzdělanější lidé se v menší míře přiklánějí k hodnotám Tradice a Konformita než méně vzdělaní lidé.

7. Výsledky výzkumu

Na základě statistických výsledků, které jsou uvedeny v tabulkách, uvádím, zda danou hypotézu přijímám, resp. zamítám. Pro přehlednost nejprve uvedu výsledky související s jednotlivými hypotézami, k nimž se posléze vyjádřím ve vztahu ke stanoveným předpokladům.

H1

Na základě t-testu jsem u mužů i žen zjistila, že studující respondenti skórují signifikantně výše než pracující respondenti na škále Explorace v dotazníku IDEA (tabulka č.2, tabulka č.3).

EXPL	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ muži	18,81	3,524	81	-2,16	0,031
	VŠ muži	19,82	3,359	688		

Tabulka č.2 Výsledky škály Explorace (dotazník IDEA) ve skupině mužů (Leveneův test homogenity: $F=0,22$; $p=0,64$)

EXPL	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ ženy	19,09	3,073	70	-2,26	0,024
	VŠ ženy	19,97	3,189	1453		

Tabulka č.3 Výsledky škály Explorace (dotazník IDEA) ve skupině žen (Leveneův test homogenity: $F=0,085$; $p=0,77$)

Na základě uvedených výsledků zamítám nulovou hypotézu.

H2

Na základě t-testu jsem u mužů i žen zjistila, že studující respondenti skórují signifikantně výše než pracující respondenti na škále Experimentování/Možnosti v dotazníku IDEA (tabulka č.4, tabulka č.5).

EXPE	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ muži	14,60	2,606	81	-3,62	0,000
	VŠ muži	15,71	2,643	688		

Tabulka č.4 Výsledky škály Experimentování/Možnosti (dotazník IDEA) ve skupině mužů (Leveneův test homogeneity: $F=0,001$; $p=0,971$)

EXPE	Skupina	Průměr	PO	N	t	p
	NON_VŠ ženy	14,27	2,296	70	-4,21	0,000
	VŠ ženy	15,55	2,493	1452		

Tabulka č.5 Výsledky škály Experimentování/Možnosti (dotazník IDEA) ve skupině žen (Leveneův test homogeneity: $F=0,525$; $p=0,469$)

Na základě uvedených výsledků zamítám nulovou hypotézu.

H3

Na základě t-testu jsem u mužů i žen zjistila, že studující respondenti skórují signifikantně výše než pracující respondenti na škále Negativita/Nestabilita v dotazníku IDEA (tabulka č.6, tabulka č.7).

NEGAT	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ muži	16,54	3,532	81	-3,49	0,001
	VŠ muži	18,01	3,569	688		

Tabulka č.6 Výsledky škály Negativita/Nestabilita (dotazník IDEA) ve skupině mužů (Leveneův test homogeneity: $F=0,206$; $p=0,65$)

	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
NEGAT	NON_VŠ ženy	17,41	4,052	70	-2,39	0,017
	VŠ ženy	18,46	3,564	1454		

Tabulka č.7 Výsledky škály Negativita/Nestabilita (dotazník IDEA) ve skupině žen (Leveneův test homogeneity: $F=1,958$; $p=0,162$)

Na základě uvedených výsledků zamítám nulovou hypotézu.

H4

Na základě t-testu jsem zjistila u mužů i žen, že rozdíl mezi skupinami studujících a pracujících respondentů není signifikantně významný na škále Zaměření na sebe v dotazníku IDEA (tabulka č.8, tabulka č.9).

	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
SELF	NON_VŠ muži	18,04	3,068	81	1,06	0,290
	VŠ muži	17,71	2,541	688		

Tabulka č.8 Výsledky škály Zaměření na sebe (dotazník IDEA) ve skupině mužů (Leveneův test homogeneity: $F=2,837$; $p=0,093$)

	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
SELF	NON_VŠ ženy	18,04	2,651	70	0,04	0,965
	VŠ ženy	18,03	2,598	1453		

Tabulka č.9 Výsledky škály Zaměření na sebe (dotazník IDEA) ve skupině žen (Leveneův test homogeneity: $F=0,001$; $p=0,974$)

Na základě uvedených výsledků přijímám nulovou hypotézu.

První předpoklad, že vysokoškolští studenti v porovnání s pracujícími vrstevníky budou vykazovat více znaků nastupující dospělosti definovaných Arnettem a zjišťovaných dotazníkem IDEA, se podle signifikantních rozdílů ve výsledcích u skupiny studujících a pracujících mužů i studujících a pracujících žen potvrdil na škálách Explorace, Experimentování/Možnosti a Negativita/Nestabilita. Rozdíl mezi těmito skupinami se

neukázal být signifikantním na škále Zaměřenost na sebe. Lze tedy říci, že předpoklad se z větší části potvrdil.

H5

Na základě t-testu u mužů jsem zjistila, že studující respondenti skórují signifikantně výše než pracující respondenti na škále Dosahování cílů v dotazníku PVQ (tabulka č.10). U žen jsem zjistila, že mezi skupinami studujících a pracujících respondentek není signifikantně významný rozdíl na této škále (tabulka č.11).

	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
AC	NON_VŠ muži	3,8494	1,00603	83	-2,23	0,026
	VŠ muži	4,1327	1,11100	764		

Tabulka č.10 Výsledky škály Dosahování cílů (dotazník PVQ) ve skupině mužů (Leveneův test homogeneity: $F=0,759$; $p=0,384$)

	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
AC	NON_VŠ ženy	3,9529	1,00209	69	-0,42	0,637
	VŠ ženy	4,0102	1,11005	1596		

Tabulka č.11 Výsledky škály Dosahování cílů (dotazník PVQ) ve skupině žen (Leveneův test homogeneity: $F=1,405$; $p=0,236$)

Na základě uvedených výsledků nulovou hypotézu zamítám pouze ve skupině mužů, avšak přijímám ji ve skupině žen.

H6.1

Na základě t-testu jsem u mužů i žen zjistila, že studující respondenti skórují signifikantně výše než pracující respondenti na škále Osobní nezávislost v dotazníku PVQ (tabulka č.12, tabulka č.13).

SD	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ muži	4,6596	,78241	83	-2,03	0,043
	VŠ muži	4,8334	,73663	767		

Tabulka č.12 Výsledky škály Osobní nezávislost (dotazník PVQ) ve skupině mužů (Leveneův test homogeneity: $F=0,475$; $p=0,491$)

SD	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ ženy	4,5797	,68799	69	-2,51	0,012
	VŠ ženy	4,8126	,75594	1061		

Tabulka č.13 Výsledky škály Osobní nezávislost (dotazník PVQ) ve skupině žen (Leveneův test homogeneity: $F=0,674$; $p=0,412$)

Na základě uvedených výsledků zamítám nulovou hypotézu.

H6.2

Na základě t-testu jsem zjistila u mužů i žen, že rozdíl mezi skupinami studujících a pracujících respondentů není signifikantně významný na škále Orientace na podněty v dotazníku PVQ (tabulka č.14, tabulka č.15).

ST	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ muži	4,0321	1,02623	83	1,83	0,067
	VŠ muži	3,8050	1,07827	764		

Tabulka č.14 Výsledky škály Orientace na podněty (dotazník PVQ) ve skupině mužů (Leveneův test homogeneity: $F=0,801$; $p=0,371$)

ST	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ ženy	3,9758	1,12505	69	1,15	0,250
	VŠ ženy	3,6278	1,04301	1594		

Tabulka č.15 Výsledky škály Orientace na podněty (dotazník PVQ) ve skupině žen (Leveneův test homogeneity: $F=0,003$; $p=0,956$)

Na základě uvedených výsledků přijímám nulovou hypotézu.

H6.3

Na základě t-testu jsem u mužů i žen zjistila, že studující respondenti skórují signifikantně níže než pracující respondenti na škále Hédonismus v dotazníku PVQ (tabulka č.16, tabulka č.17).

HE	Skupina	Průměr	PO	N	t	p
	NON_VŠ muži	4,8956	,93549	83	2,95	0,003
	VŠ muži	4,5476	1,03129	763		

Tabulka č.16 Výsledky škály Hédonismus (dotazník PVQ) ve skupině mužů (Leveneův test homogeneity: $F=1,095$; $p=0,296$)

HE	Skupina	Průměr	PO	N	t	p
	NON_VŠ ženy	4,8744	,85195	69	3,07	0,002
	VŠ ženy	4,5112	,96525	1593		

Tabulka č.17 Výsledky škály Hédonismus (dotazník PVQ) ve skupině žen (Leveneův test homogeneity: $F=1,91$; $p=0,167$)

Na základě uvedených výsledků zamítám nulovou hypotézu.

Na základě uvedených výsledků u hypotéz 6.1, 6.2 a 6.3 přijímám nulovou hypotézu, že hodnotová orientace vyššího řádu Otevřenost ke změně v dotazníku PVQ se neliší u studujících a pracujících respondentů.

H7.1

Na základě t-testu jsem zjistila u mužů i žen, že rozdíl mezi skupinami studujících a pracujících respondentů není signifikantně významný na škále Bezpečí v dotazníku PVQ (tabulka č.18, tabulka č.19).

SE	Skupina	Průměr	PO	N	t	p
	NON_VŠ muži	3,8337	,82629	83	0,85	0,397
	VŠ muži	3,7476	,88493	764		

Tabulka č.18 Výsledky škály Bezpečí (dotazník PVQ) ve skupině mužů (Leveneův test homogeneity: $F=0,371$; $p=0,543$)

SE	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ ženy	4,1101	,93213	69	1,72	0,086
	VŠ ženy	3,9322	,83963	1594		

Tabulka č.19 Výsledky škály Bezpečí (dotazník PVQ) ve skupině žen (Leveneův test homogeneity: $F=1,491$; $p=0,222$)

Na základě uvedených výsledků přijímám nulovou hypotézu.

H7.2

Na základě t-testu jsem zjistila u mužů i žen, že rozdíl mezi skupinami studujících a pracujících respondentů není signifikantně významný na škále Konformita v dotazníku PVQ (tabulka č.20, tabulka č.21).

CO	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ muži	3,7620	,99074	83	0,42	0,672
	VŠ muži	3,7129	1,00414	764		

Tabulka č.20 Výsledky škály Konformita (dotazník PVQ) ve skupině mužů (Leveneův test homogeneity: $F=0,021$; $p=0,884$)

CO	Skupina	Průměr	SO	N	t	p
	NON_VŠ ženy	3,8333	,86673	69	1,19	0,233
	VŠ ženy	3,6917	,96917	1594		

Tabulka č.21 Výsledky škály Konformita (dotazník PVQ) ve skupině žen (Leveneův test homogeneity: $F=2,982$; $p=0,084$)

Na základě uvedených výsledků přijímám nulovou hypotézu.

H7.3

Na základě t-testu jsem zjistila u mužů i žen, že rozdíl mezi skupinami studujících a pracujících respondentů není signifikantně významný na škále Tradice v dotazníku PVQ (tabulka č.20, tabulka č.21).

	Skupina	Průměr	PO	N	t	p
TR	NON_VŠ muži	2,9910	,74536	83	0,36	0,717
	VŠ muži	2,9538	,90187	763		

Tabulka č.22 Výsledky škály Tradice (dotazník PVQ) ve skupině mužů (Leveneův test homogenity: $F=3,858$; $p=0,05$)

	Skupina	Průměr	PO	N	t	p
TR	NON_VŠ ženy	3,0688	,75231	69	0,84	0,403
	VŠ ženy	2,9797	,87081	1594		

Tabulka č.23 Výsledky škály Tradice (dotazník PVQ) ve skupině žen (Leveneův test homogenity: $F=2,625$; $p=0,105$)

Na základě uvedených výsledků přijímám nulovou hypotézu.

Na základě uvedených výsledků u hypotéz 7.1, 7.2 a 7.3 přijímám nulovou hypotézu, že hodnotová orientace vyššího řádu Konzervatismus v dotazníku PVQ se neliší u studujících a pracujících respondentů.

U druhého předpokladu, že vysokoškolští studenti a jejich pracující vrstevníci se v době nastupující dospělosti budou lišit v hodnotových orientacích zjišťovaných dotazníkem PVQ, se potvrdil významný rozdíl na škále Dosahování cílů mezi skupinou studujících a pracujících mužů, dále mezi skupinou studujících a pracujících mužů i studujících a pracujících žen na škálách Osobní nezávislost a Hédonismus. Na škálách Orientace na podněty, Bezpečí, Konformita a Tradice nebyl zjištěn signifikantní rozdíl mezi těmito skupinami. Tyto výsledky se pouze z části shodují s mým předpokladem, že studující respondenti se budou vyznačovat příklonem k větší otevřenosti ke změně než pracující respondenti.

8. Diskuze

V diskuzi se nejprve vyjádřím k výsledkům výzkumu a budu je konfrontovat s výsledky výzkumů dalších autorů. Dále zmíním limity, které tato práce obsahuje, a pokusím se nastínit směr dalšího výzkumu, kterým by se dalo na tuto práci navázat.

Z výstupů je zřejmé, že skupina studentů ve větší míře než jejich pracující vrstevníci se ve věku nastupující dospělosti zaměřuje na poznávání vlastní identity. To zahrnuje přemýšlení o vlastním životě, své budoucnosti a poznávání sebe sama v různých situacích. Pro toto zjištění navrhuji vysvětlení takové, že studium na vysoké škole je velmi podnětné a přináší s sebou větší rozmanitost než zaměstnání. Studium přináší studentům zpravidla mnoho prostoru pro poznávání sebe sama. Během studia mohou studenti vedle nabývání nových vědomostí získávat pracovní zkušenosti, rozvíjet své zájmy, využít možnosti stáží nebo zahraničních studijních pobytů, které jsou v dnešní době velice oblíbené a pro sebepoznání přínosné. Tyto aktivity tedy přinášejí nové impulzy k úvahám nad povahou vlastní existence a svou budoucností. Pracující mladí lidé mají v porovnání se studenty zpravidla méně prostoru pro zjišťování, jaký obor, zájmy a styl života jim je blízký, jelikož pracovní život s sebou nese větší rutinu a tedy méně rozmanitých situací.

Stejně tak výsledky značí, že skupina studentů je aktivnější v experimentování a zjišťování vlastních možností, což souvisí se zkoušením různých způsobů žití a hledáním toho, který člověku nejvíce vyhovuje. V porovnání se skupinou pracujících vrstevníků studenti více uvažují o svých volbách a pozitivněji nahlízejí na možnost vlastního rozhodování o svém životě. Podle mého názoru důvodem tohoto zjištění je opět pestrost studentského života. Čím více možností studenti mají, tím více jich chtějí vyzkoušet. Tím, že zpravidla nemají vytvořené závazky, přistupují optimisticky k nabízejícím se možnostem a sami nové příležitosti, díky kterým vyzkoušejí něco nového, aktivně vyhledávají. Kvůli studiu nejsou mnohdy konfrontováni s realitou běžného života a mohou mít zidealizované představy o tom, co vše se jim podaří zažít a jak jejich život bude vypadat. Na víru mladých lidí v nadějnou budoucnost upozorňuje Arnett (2000b) a Hornblower (1997). Zjištění, že skupina pracujících mladých lidí se méně zaměřuje na experimentování a zjišťování vlastních možností, může být zdůvodněno tím, že již poznali, jak vypadá běžný život pracujícího člověka, v němž je práce hlavní náplní každého pracovního dne. Nezbyvá jim tolik času na prozkoumávání dalších možností a také jsou si vědomi zřejmě více než studenti limitů, které život pracujícího člověka přináší. Mohou tedy uvažovat více realisticky. Také je podle mého názoru potřeba zohlednit fakt, že lidé, kteří ve věku nastupující dospělosti pracují a nestudují, pracují zpravidla na pozicích, na kterých není požadováno vysokoškolské vzdělání a může se tedy jednat o pozice bez vysokých nároků

na kognitivní schopnosti. Takové pozice bývají stereotypnějšího charakteru, a jelikož se na nich člověk rychleji zaučí, není věnována přílišná pozornost dalšímu rozvoji zaměstnance. Mladým pracujícím lidem tak není zpravidla nabízeno tolik možností jako studentům.

Skupina studentů se rovněž vyznačuje ve větší míře pocíťovanou nestabilitou než skupina pracujících vrstevníků. Nestabilita je spojena s pocity nejistoty a je prožívána jako vnitřní zmatek. Domnívám se, že nestabilita je způsobena právě předchozími dvěma znaky, tedy exploračí a experimentováním, které jsou spojené s nestálostí a častými změnami. Jak Arnett (2000a, 2006) uvádí, nestabilita je přítomna ve vztazích, bydlení, práci, škole i názorech. To, že jedinec nemá vybudovanou stálou formu bydlení ani profesního uplatnění, pohybuje se v nestálých partnerských vztazích, což s sebou přináší jak pocity zamilovanosti, tak pocity zklamání z nevydařeného vztahu, vede k tomu, že zažívá pocity nejistoty a zmatení. Každá další zkušenost ovlivňuje jeho názory, a jelikož zkušeností díky pestrosti studentského života sbírá mnoho, jeho názory se často modifikují. Skupina pracujících mladých lidí dle mého názoru vykazuje v menší míře pocity nestability proto, že zaměstnání jim přináší alespoň jednu stálou základnu, kam se denně vrací. Domnívám se, že chodit každý den do zaměstnání přináší větší závazek než účast na přednáškách, která bývá v českém školském systému většinou nepovinná. Také podle Sampsona a Lauba (1990) je práce pro mladé lidi, kteří po střední škole nepokračují na vysokou školu, důležitým zdrojem stability, spokojenosti i sociální kontroly. Další aspekty života, ve kterých se nestabilita projevuje, tedy bydlení, vztahy a názory, mohou být podle mého názoru u pracujících mladých lidí podobně proměnlivé jako u studentů.

Co se zaměřenosti na sebe týče, nebyl mezi studenty a jejich pracujícími vrstevníky nalezen signifikantní rozdíl. Lze tedy usoudit, že lidé ve věku nastupující dospělosti tíhnou k soustředění se na sebe sama a cítí se být nezávislími. Arnett (1998) popisuje zaměřenost na sebe sama v době nastupující dospělosti jako žádoucí, jelikož je to jediné životní období, kdy člověk nemá příliš sociálních závazků a povinností. Tento prostor pro svobodné a nezávislé jednání slouží k dotváření identity jedince a k tomu, aby byl později schopen přijmout závazky spojené s plnou dospělostí. Již Havighurst (1952) popsal období rané dospělosti jako nejindividualističtější část života a také Příhoda (1967) poukazoval na samostatnost a nezávislost spojenou s věkem mečítma. Stejně tak Vágnerová (2007) uvádí, že mladí dospělí mají potřebu svobody a nezávislosti, avšak zároveň od nich společnost očekává převzetí určitých rolí. Domnívám se, že nebyl shledán významný rozdíl mezi skupinou studentů a pracujících mladých lidí proto, že na tento charakteristický znak lidí v nastupující dospělosti nemá škola odlišný vliv než práce. Mladý člověk se soustředí sám na sebe a přemýšlí nezávisle o svém životě při studiu i práci.

Také je potřeba zohlednit vliv dnešní doby, kdy je kladen důraz na svobodné rozhodování a jak uvádí Twenge (2006), v důsledku slábnutí sociálních norem se dnešní mladí lidé chovají individualisticky. Podle autorky mít možnost sám se rozhodnout a nebýt na nikom závislý je cennou hodnotou pro dnešní generaci mladých lidí.

Z výsledků hodnotových orientací vyplývá, že skupina studujících mužů tíhne více než skupina pracujících mužů k dosahování cílů. Domnívám se, že možným vysvětlením, že byl tento výsledek nalezen pouze u mužů, může být to, že pro muže má zpravidla osobní úspěch a s ním související uznání od okolí větší váhu než pro ženy. Lze předpokládat, že vysokoškolské studium zaručuje budoucí společenské ocenění, což je možným důvodem, proč skupina studujících mužů vykazuje větší orientaci na dosahování cílů. Hamilton a Hamiltonová (2006) souvislost mezi studiem na vysoké škole a ambiciózností potvrzují. Tato hodnota do určité míry souvisí také se schopností zabezpečit podmínky pro přežití, což patří více k mužské než ženské roli.

Co se hodnotové orientace vyššího řádu Otevřenost ke změně týče, Řeháková (2005) poukazuje na pozitivně rostoucí vztah mezi vzděláním a touto hodnotovou orientací vyššího řádu a také uvádí, že do věku 24 let tato hodnota vyššího řádu roste a následně prudce klesá. V tomto výzkumu skórovala významně výše skupina studujících respondentů v porovnání se skupinou pracujících respondentů pouze na škále Osobní nezávislost. Na škále Orientace na podněty nebyl nalezen mezi skupinami významný rozdíl a na škále Hédonismus skórovala skupina studujících respondentů signifikantně níže než skupina pracujících respondentů.

Z výsledků lze tedy usoudit, že pro skupinu studujících lidí ve věku nastupující dospělosti je více než pro skupinu pracujících vrstevníků důležitou hodnotou osobní svoboda, možnost nezávislého rozhodování a jednání. Hodnota osobní nezávislost se vyznačuje také kreativitou a zvědavostí. Svě vysvětlení tohoto zjištění bych navrhla právě na základě úvahy, že vysokoškolští studenti budou zpravidla zvědavější než nestudující vrstevníci. U tohoto zjištění jsem zaznamenala shodu s údaji od Prince-Gibsona a Schwartze (1998), že lidé s vyšším vzděláním tíhnou více k hodnotě Osobní nezávislost v porovnání s méně vzdělanými lidmi.

Domnívám se, že důvodem, proč nebyl shledán signifikantní rozdíl mezi skupinou studujících a pracujících na škále Orientace na podněty, může být obecná zaměřenost na nové podněty a výzvy v době nastupující dospělosti. Lidé se v tomto období rozhodují, jakou cestou se v životě vydají a jak svůj život uspořádají, a k tomu přirozeně potřebují být stimulováni. Mladí lidé bývají plní energie, a aby ji využili, vyhledávají vzrušení a nové

impulzy. Prince-Gibson a Schwartz (1998) uvádějí, že tíhnutí k hodnotě Orientace na podněty bývá největší v mladém věku a s rostoucím věkem klesá. Také Příhoda (1967) popisuje mladé lidi ve věku 20-30 let jako energické, svěží a vyhledávající nové možnosti. Dostávat nové podněty se jeví být důležité bez ohledu na studium či zaměstnání.

Co se hédonismu týče, skupina pracujících respondentů tíhne více k radostnému prožívání a příjemným prožitkům než skupina studujících respondentů. Pro toto zjištění navrhuji zdůvodnění takové, že pro studující mladé lidi bude požitek, potěšení a smyslové uspokojení méně důležité než pro pracující vrstevníky, jelikož je pravděpodobné, že pro ně bude hodnotnější radostné prožívání například v oblasti seberozvoje, vzdělávání a seberealizace.

Hodnotová orientace vyššího řádu Konzervatismus se neukázala být signifikantně rozdílná mezi skupinami studujících a pracujících respondentů. Výsledky Steinmetze a kol. (2009), kteří zjistili, že méně vzdělaní lidé více tíhnou k hodnotám Bezpečí, Tradice a Konformita, se u respondentů v tomto výzkumu nepotvrdily. Stejně tak se nepotvrdilo zjištění Prince-Gibsona a Schwartze (1998), že lidé s vyšším vzděláním kladou menší důraz na hodnoty Tradice a Konformita. Možným vysvětlením může být nízký věk respondentů. Řeháková (2005) uvádí, že zastoupení hodnotové orientace vyššího řádu Konzervatismus se navyšuje s rostoucím věkem a také Prince-Gibson a Schwartz (1998) poukazují na pozitivní vztah hodnoty Tradice s věkem. Studující a pracující respondenti ve věku nastupující dospělosti se tedy mezi sebou významně neliší v tíhnutí k harmonii, stabilitě a jistotě, ani k dodržování norem a sebekontroly. Významné rozdíly u nich nebyly shledány ani ve vztahu k solidaritě a loajalitě k druhým. Koivula a Verkasalo (2006) zjistili, že u vysokoškolských studentů, manuálních pracovníků i vysoce postavených vzdělaných pracovníků je hodnota Bezpečí vnímána v užší souvislosti s hodnotami Univerzalizmu a Shovívavost než s hodnotami Tradice a Konformita. U tohoto vzorku se ve schematickém uspořádání deseti hodnotových typů posunula směrem k hodnotám Univerzalizmus a Shovívavost, ke kterým přiléhá. Autoři odvozují, že vnímání hodnoty Bezpečí nezávisí na míře vzdělání, což by také mohlo být možným vysvětlením, proč jsem nezaznamenala signifikantní rozdíly mezi studujícími a pracujícími respondenty.

8.1. Limity práce a možnosti dalšího zkoumání

Práce má několik limitů, které by mohly být v budoucích pracích na obdobné téma překonány. Patří mezi ně nereprezentativní vzorek respondentů. Byla použita data z rozsáhlé studie, při které byla sbírána data především od studentů vysokých škol, a dat od pracujících respondentů splňující věkové kritérium je podstatně méně. Ani v jedné

skupině není stejný poměr žen a mužů, avšak věkové průměry obou skupin jsou totožné a odpovídají věkovému středu období nastupující dospělosti. Výstupy tudíž nelze zobecnit pro celou populaci. Lze je považovat za nástin, jak se liší prožívání období nastupující dospělosti u studentů českých vysokých škol a jejich pracujících vrstevníků a jak se u nich liší přístup k vybraným hodnotovým orientacím.

Do statistické analýzy nebyla zahrnuta 29. položka dotazníku IDEA, u které respondent udává pociťovanou míru nastupující dospělosti na třístupňové škále: "cítím se dospělý/á-cítím, že jsem v jakémsi mezistupni-cítím se plně nedospělý", jelikož tato položka nebyla zahrnuta v již sesbíraných datech z rozsáhlé studie. Zahrnutí této položky by podle mého názoru bylo přínosným krokem k získání kompletnějších výstupů o vnímání dospělosti respondenty.

Do výsledků výzkumu vstupují nežádoucí proměnné, které mohou výsledky zkreslit. Vliv mají bezesporu interindividuální rozdíly respondentů, kam patří osobnostní rozdíly mezi respondenty, které se mohou promítnout zejména do vnímání hodnot. Každý čerpá ze svých vlastních zkušeností a má odlišné životní podmínky než ostatní. Mohou zde být i rozdíly ve vývojové zralosti každého respondenta. Je pravděpodobné, že v rámci vymezeného období se míra vykazovaných znaků nastupující dospělosti v průběhu času mění. Lze předpokládat, že lidé na začátku tohoto období budou tyto znaky vykazovat ve větší míře než lidé, kteří se pohybují kolem horní věkové hranice. Vliv na prožívání období nastupující dospělosti má jistě i socioekonomické zázemí, ze kterého jedinec pochází. Lidé, kteří jsou nuceni spoléhat pouze na vlastní finanční příjmy, prožívají tuto etapu jinak než ti, kteří jsou finančně podporováni rodiči. Arnett (2000a) poukazuje na pravděpodobný rozdíl v možnostech, které skýtá období nastupující dospělosti pro lidi, kteří patří do nižších sociálních vrstev a pro ty, kteří patří do střední a vyšší sociální vrstvy. Dá se očekávat, že lidé ze střední a vyšší vrstvy budou mít vzhledem k větším finančním možnostem i více možností explorační. Je však možné, že míra explorační bude u všech skupin stejná, avšak rozdílně zaměřená. Lidé z nižších vrstev budou zkoumat své možnosti spíše v kontextu zaměstnání a méně v kontextu studia. Stejně tak Mortimer (2009) uvádí, že mladým lidem ze zámožnějších rodin se otevírá více možností ve vzdělávání, například studium na soukromé škole, pro které by lidé z chudších poměrů neměli dostatek financí. Mladí lidé z bohatších rodin také častěji využívají možnosti cestování. Rozdíl ve vnímané dospělosti i hodnotové orientaci bychom pravděpodobně našli i mezi studujícími, kteří zároveň pracují a studujícími, kteří nepracují a těmi, kdo studují dálkově. Avšak Lang (2012) popisuje, že rozdíly mezi pouze studujícími a studujícími a zároveň pracujícími jsou pouze nepatrné a to v oblasti trávení času s přáteli. Také

pracující mladí lidé se mezi sebou pravděpodobně liší. Roli hraje obor, výše úvazku, míra fluktuace a také, zda je člověk odkázán pouze na svůj příjem nebo zda je i přesto, že je výdělečně činný, finančně podporován například rodiči či partnerem. Domnívám se, že mladý člověk, který často mění zaměstnání a střídá i různé obory nebo ten, kdo často využívá pracovních příležitostí v zahraničí a nemá stálé zaměstnání na jednom místě, se může ve vykazovaných znacích nastupující dospělosti podobat spíše skupině studujících. Vliv má jistě i forma bydlení a partnerská situace. Žití s rodiči ovlivňuje jiným způsobem vnímání vlastní dospělosti než samostatné bydlení či bydlení s přáteli nebo partnerem. Odlišně také bude vnímat svou dospělost mladý člověk, který žije v manželství nebo má dlouhodobě stálého partnera, jinak ten, kdo je nezadaný nebo v kratším partnerském vztahu. Také mateřství a otcovství jistě zasahuje do vykazovaných rysů nastupující dospělosti a vnímaných hodnot.

V budoucích pracích bych navrhovala ošetřit tyto limity a nežádoucí proměnné, které jsou zmíněné výše. Výsledky výzkumu by také byly celistvější, kdyby byly doplněny kvalitativním výzkumem, který by obsahoval rozhovory se studujícími a pracujícími mladými lidmi o tom, jak vnímají vlastní dospělost a co jim případně chybí k dosažení plné dospělosti. Také by k celistvějšímu porozumění nastupující dospělosti bylo potřeba získat více informací o pracujících mladých lidech, jelikož v porovnání se studenty proběhlo doposud málo výzkumů zaměřených na populaci pracujících mladých lidí. Zaujalo mě mezigenerační srovnávání mladých lidí, a proto by mě zajímalo dlouhodobě sledovat lidi ve věku nastupující dospělosti a jimi vnímané hodnoty.

Závěr

V této práci jsem zpracovala poznatky o nastupující dospělosti a o hodnotách lidí v tomto období. U tématu nastupující dospělosti jsem vycházela převážně ze zjištění Arnetta, který je považován za průkopníka komplexního zkoumání životního období nastupující dospělosti. Věk nastupující dospělosti jsem popsala z Arnettova pohledu, v kontextu tradiční vývojové psychologie, ve které je toto období zařazováno převážně do etapy mladé dospělosti, a také ve společenském kontextu. Arnett poukazuje na několik znaků tohoto období, kterými se odlišuje od předchozí i následující vývojové etapy. Nastupující dospělost popisuje jako věk poznávání vlastní identity, nestability, zaměření na sebe samého, možností a také jako věk na půli cesty mezi adolescencí a nastupující dospělostí. Užší věkové vymezení tohoto období je podle Arnetta 18-25 let. Tento koncept je dáván samotným autorem i dalšími autory do souvislosti s moderní společností, ve které se posunuje nástup plné dospělosti do pozdějšího věku, než tomu bývalo dříve. Důvodem často bývá studium na vysoké škole, které se stává běžnějším než v dřívějších dobách, a které jedincům poskytuje možnost oddálit přijetí závazků spojených s dospělým životem. Je navrhováno, že typické znaky nastupující dospělosti vykazují spíše vysokoškolští studenti než obecně celá populace mladých lidí v tomto věku. Ve svém výzkumu jsem se tedy zaměřila na porovnání studujících a pracujících lidí ve věku nastupující dospělosti. Zjistila jsem, že studující respondenti skutečně vykazovali ve větší míře znaky nastupující dospělosti než pracující respondenti. Byl shledán významný rozdíl mezi těmito dvěma skupinami na škálách Explorace, Experimentování/Možnosti a Negativita/Nestabilita v dotazníku IDEA, na kterých studující respondenti skórovali výše. Na škále Zaměření na sebe v dotazníku IDEA nebyl zjištěn signifikantní rozdíl mezi skupinami.

Téma hodnot jsem zkoumala v souvislosti s nastupující dospělostí, jelikož jsem očekávala, že životní styl a smýšlení mladých lidí se promítne právě do hodnotových orientací. Pro zjišťování hodnotových orientací byl zvolen Schwartzův dotazník PVQ, proto jsem v teoretické části popsala východiska Schwartze a věnovala se také tématu hodnot obecně a ve vztahu ke zkoumané životní etapě. Z výsledků výzkumu se potvrdily pouze některé hypotézy o vztahu mezi studujícími/pracujícími respondenty a sledovanými hodnotovými orientacemi. Ukázalo se, že studující respondenti tíhnou více k osobní nezávislosti a méně k hédonickému prožívání než pracující respondenti. Studující muži se ukázali být více zaměřeni na dosahování cílů než pracující muži.

Hlavním zjištěním tohoto výzkumu bylo, že studující respondenti ve větší míře vykazovali znaky nastupující dospělosti než pracující respondenti, což odpovídá

předpokladu, že nastupující dospělost souvisí s vysokoškolským studiem, a tedy do jisté míry popírá ideu, že se jedná o nové obecně platné vývojové období.

Použité zdroje

Alipuria, L. (2002, July). *Ethnic, racial, and cultural identity/self: An integrated theory of identity/self in relation to large scale social cleavages*. Dissertation Abstracts International, 63.

Aquilino, W. S. (2006). Family relationships and support systems in emerging adulthood. In J.J. Arnett & J.L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century*. (pp. 193-217). Washington: American Psychological Association.

Arnett, J. J. (1998). Learning to stand alone: the contemporary american transition to adulthood in cultural and historical context. *Human development*, 41, 295-315.

Arnett, J. J. (2000a). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480. doi:10.1037/0003-066X.55.5.469

Arnett, J. J. (2000b). High hopes in a grim world: Emerging adults' views of their futures and "Generation X." *Youth & Society*, 31, 267-286.

Arnett, J. (2004). *Emerging adulthood: the winding road from the late teens through the twenties*. (viii, 270 p.) New York: Oxford University Press.

Arnett, J. J. (2006). Emerging adulthood: Understanding the new way of coming of age. In J.J. Arnett & J.L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century*. (pp. 3-19). Washington: American Psychological Association.

Astin, A. W., Oseguera, L., Sax, L. J. & Korn, W. S. (2002). *The American Freshman: Thirty-Five Year Trends, 1966- 2001*.(220p) Los Angeles: Higher Education Research Institute, UCLA.

Austin, E., & Bozick, R. (2012). Sexual orientation, partnership formation, and substance use in the transition to adulthood. *Journal Of Youth & Adolescence*, 41(2), 167-178. doi:10.1007/s10964-011-9653-7

Bartle-Haring, S., Brucker, P., & Hock, E. (2002). The impact of parental separation anxiety on identity development in late adolescence and early adulthood. *Journal Of Adolescent Research*, 17(5), 439-450. doi:10.1177/0743558402175001

Blakemore, S., J., & Frith, U. (2005). *The learning brain: lessons for education*. (216 s.) Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Bovasso, G., Jacobs, J. & Rettig, S. (1991). Changes in moral values over three decades, 1958-1988. *Youth & Society*, 22(4), 468- 481.

Cakirpaloglu, P. (2009). *Psychologie hodnot*. (2., dopl. a přeprac. vyd., 376 s.) Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Collins, W. A. (2003). More than Myth: The developmental significance of romantic relationships during adolescence. *Journal Of Research On Adolescence* (Blackwell Publishing Limited), 13(1), 1-24.

Český statistický úřad. (2011). *Studenti a absolventi vysokých škol v roce 2010*. Retrieved January 6, 2013, from [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/studenti_a_absolventi_vysokych_skol_v_cr_celkem/\\$File/1_VS_studenti_celkem_11.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/studenti_a_absolventi_vysokych_skol_v_cr_celkem/$File/1_VS_studenti_celkem_11.pdf)

Český statistický úřad. (2012). *Sřatečnost*. Retrieved January 6, 2013, from <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>

Debevec, K., Schewe, C. D., Madden, T. J., & Diamond, W. D. (2013). Are today's Millennials splintering into a new generational cohort? Maybe!. *Journal Of Consumer Behaviour*, 12(1), 20-31. doi:10.1002/cb.1400

Easterlin, R. A., & Crimmins, E. M. (1991). Private materialism, personal self-fulfillment, family life, and public interest. *Public Opinion Quarterly*, 55(4), 499-533.

Eisenberg, M. E., Ackard, D. M., Resnick, M. D., & Neumark-Sztainer, D. (2009). Casual sex and psychological health among young adults: Is having "Friends with Benefits" emotionally damaging? *Perspectives On Sexual & Reproductive Health*, 41(4), 231-237. doi:10.1363/4123109

Erikson, E. (1967). *Childhood and society*. (431 s.) Harmondsworth: Penguin Books.

Facio, A., & Micocci, F. (2003). Emerging adulthood in Argentina. *New Directions For Child & Adolescent Development*, 2003(100), 21-32.

Feeley, L., Halliburton, A. & Mastroilli, B. (2012). *History of emerging adulthood*. Retrieved November 1, 2012, from <http://emergingadulthood.umwblogs.org/>

Fraley, R., & Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal Relationships*, 4(2), 131-144. doi:10.1111/j.1475-6811.1997.tb00135.x

Frankl, V. (2006). *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. (212 s.) Brno: Cesta.

Furman, W. W., & Buhrmester, D. D. (1992). Age and sex differences in perceptions of networks of personal relationships. *Child Development*, 63(1), 103. doi:10.1111/1467-8624.ep9203091729

Furman, W., Simon, V. A., Shaffer, L., & Bouchey, H. A. (2002). Adolescents' working models and styles for relationships with parents, friends, and romantic partners. *Child Development*, 73(1), 241-256.

Gannon, M. J., Gannon, D. H., & Kaufman, A. (1986). Comparison of student and nonstudent employees. *Psychological Reports*, 58(1), 131-137. doi:10.2466/pr0.1986.58.1.131

Gaines, S. R., Marelich, W. D., Bledsoe, K. L., Steers, W., Henderson, M. C., Granrose, C. S., & ... Page, M. S. (1997). Links between race/ethnicity and cultural values as mediated by racial/ethnic identity and moderated by gender. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 72(6), 1460-1476. doi:10.1037/0022-3514.72.6.1460

Gecas, V., & Seff, M. A. (1990). Families and adolescents: A review of the 1980s. *Journal Of Marriage & Family*, 52(4), 941-958.

Gentile, B., Twenge, J. M., & Campbell, W. (2010). Birth cohort differences in self-esteem, 1988–2008: A cross-temporal meta-analysis. *Review Of General Psychology*, 14(3), 261-268. doi:10.1037/a0019919

Grimes, K., & Walker, E. F. (1994). Childhood emotional expressions, educational attainment, and age at onset of illness in schizophrenia. *Journal Of Abnormal Psychology*, 103(4), 784-790. doi:10.1037/0021-843X.103.4.784

Hamilton S.F. & Hamilton M.A. (2006). School, work, and emerging adulthood. In J.J. Arnett & J.L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century*. (pp. 257-277). Washington: American Psychological Association.

Havighurst, R. (1952). *Developmental tasks and education*. (2. ed., vii, 100 s.) New York: McKay Company.

Hofstede, G., & Bond, M. H. (1984). Hofstede's culture dimensions: An independent validation using Rokeach's Value Survey. *Journal Of Cross-Cultural Psychology*, 15(4), 417-433. doi:10.1177/0022002184015004003

Horn, J. L., Cattell, R. B. (1966). Refinement and test of the theory of fluid and crystallized general intelligences. *Journal of Educational Psychology*, 57(5), 253-270. doi:10.1037/h0023816

Hornblower, M. (1997). Great Xpectations. (cover story). *Time International* (South Pacific Edition), (23), 54.

Janoušek, J., Slaměnik, S. (2009). Sociální motivace. In J. Výrost & I. Slaměnik (Eds.), *Sociální psychologie* (2., přeprac. a rozš. vyd.). (pp. 147- 159). Praha: Grada.

Johnson, M. K. (2002). Social origin, adolescent experiences, and work value trajectories during the transition to adulthood. *Social Forces* (University Of North Carolina Press), 80(4), 1307-1341.

Johnson, M. K., Monserud, M. (2009). Values and related beliefs. In Furlong, A. (Ed.), *Handbook of Young Adulthood: New perspectives nad agendas*. (pp. 384- 391). London: Routledge.

Johnston, C. S. (1995). The Rokeach Value Survey: Underlying structure and multidimensional scaling. *Journal Of Psychology*, 129(5), 583-597.

Johnston, L. D., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Schulenberg, J. E. (2012). Monitoring the future national survey results on drug use, 1975–2011: Volume II, College students and adults ages 19–50. Ann Arbor: Institute for Social Research, The University of Michigan. Retrieved December 9, 2012, from http://www.monitoringthefuture.org/pubs/monographs/mtf-vol2_2011.pdf

Knox, D., Sturdivant, L., & Zusman, M. E. (2001). College student attitudes toward sexual Intimacy. *College Student Journal*, 35(2), 241-243.

Koivula, N., & Verkasalo, M. (2006). Value structure among students and steelworkers. *Journal Of Applied Social Psychology*, 36(5), 1263-1273. doi:10.1111/j.0021-9029.2006.00041.x

Lang, K. (2012). The similarities and difference between working and non-working students at a mid-sized American public university. *College Student Journal*, 46(2), 243-255.

Langmeier, J., & Krejčířová, D. (1998). *Vývojová psychologie*. (3. přeprac. a dopl. vyd., 1. vyd. v Gradě, 343 s.) Praha: Grada.

Larson, R. W. (1990). The solitary side of life: An examination of the time people spend alone from childhood to old age. *Developmental Review*, 10(2), 155-183. doi:10.1016/0273-2297(90)90008-R

- Lefkowitz, E. S. (2005). "Things Have Gotten Better": Developmental changes among emerging adults after the transition to university. *Journal of Adolescent Research*, 20 (1), 40-63. DOI: 10.1177/0743558404271236
- Macek, P. (1999). *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. (vyd. 1., 207 s.) Praha: Portál.
- Masten, A. S., Obradović, J., & Burt, K. B. (2006). Resilience in emerging adulthood: Developmental perspectives on continuity and transformation. In J. J. Arnett & J. L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (pp. 173-190). Washington, DC: American Psychological Association Press.
- Mayseless, O., & Scharf, M. (2003). What does it mean to be an adult? The Israeli experience. *New Directions For Child & Adolescent Development*, 2003(100), 5-20.
- Mead, Margaret. *Der Konflikt der Generationen: Jugend ohne Vorbild*. Olten: Walter, 1971, 135 s. ISBN 3-530-56000-6.
- Mikšík, O. (2007). *Psychologická charakteristika osobnosti*. (2. přeprac. vyd., 273 s.) Praha: Karolinum.
- Mortimer J.T. (2009). Changing experiences of work. In Furlong A. (Ed.), *Handbook of Young Adulthood: New perspectives and agendas*. (pp. 149- 156). London: Routledge.
- Muntz, P. (2004). Millennials go to college (Book). *Journal Of College Admission*, (183), 26-27
- Nelson, L. J., Badger, S., & Wu, B. (2004). The influence of culture in emerging adulthood: Perspectives of Chinese college students. *International Journal Of Behavioral Development*, 28(1), 26-36.
- Opayemi, 'R. (2011). Gender, self-esteem, religiosity and premarital sex among young adults. *Gender & Behaviour*, 9(1), 3495-3512.
- Oswald, D. L., & Clark, E. M. (2003). Best friends forever?: High school best friendships and the transition to college. *Personal Relationships*, 10(2), 187-196. doi:10.1111/1475-6811.00045
- Parsons, T. (1942). Age and sex in the social structure of the United States. *American Sociological Review*, 7(5), 604-616.
- Paul, E. L., McManus, B., & Hayes, A. (2000). "Hookups": Characteristics and correlates of college students' spontaneous and anonymous sexual experiences. *Journal Of Sex Research*, 37(1), 76-88.
- Pinquart, M., & Silbereisen, R. K. (2004). Transmission of values from adolescents to their parents: The role of value content and authoritative parenting. *Adolescence*, 39(153), 83-100.
- Prince-Gibson, E., & Schwartz, S. H. (1998). Value priorities and gender. *Social Psychology Quarterly*, 61(1), 49-67.
- Příhoda, V. (1967). *Ontogeneze lidské psychiky II: Vývoj člověka od patnácti do třiceti let*. (1. vyd., 234 s.) Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Rahn, W. M., & Transue, J. E. (1998). Social trust and value change: The decline of social capital in American youth, 1976–1995. *Political Psychology*, 19(3), 545-565. doi:10.1111/0162-895X.00117
- Reifman, A. (2003). IDEA: Inventory of the dimensions of emerging adulthood. Washington, District of Columbia, US: American Psychological Association (APA).

- Reis, H. T., Lin, Y., Bennett, M., & Nezlek, J. B. (1993). Change and consistency in social participation during early adulthood. *Developmental Psychology*, 29(4), 633-645. doi:10.1037/0012-1649.29.4.633
- Rotermann, M. (2005). Sex condoms and STDs among young people. *Health Reports / Statistics Canada, Canadian Centre For Health Information = Rapports Sur La Santé / Statistique Canada, Centre Canadien D'information Sur La Santé*, 16(3), 39-45.
- Rindfuss, R. R. (1991). The young adult years: Diversity, structural change, and fertility. *Demography*, 28, 493-512.
- Řeháková, B. (2005). *Measuring value orientations with the use of S.H. Schwartz's value portraits*. (1. vyd., 47 s.) Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1990). Crime and deviance over the life course: The salience of adult social bonds. *American Sociological Review*, 55(5), 609-627.
- Schulenberg, J. E., Sameroff, A. J., & Cicchetti, D. (2004). The transition to adulthood as a critical juncture in the course of psychopathology and mental health. *Development And Psychopathology*, 16(4), 799-806. doi:10.1017/S0954579404040015
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Ed.) , *Advances in experimental social psychology*, Vol. 25 (pp. 1-65). San Diego, CA US: Academic Press. doi:10.1016/S0065-2601(08)60281-6
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal Of Personality & Social Psychology*, 53(3), 550-562.
- Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., & ... Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 103(4), 663-688. doi:10.1037/a0029393
- Schwartz, S., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., & Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal Of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519-542.
- Spranger, E. (1925). *Psychologie des Jugendalters*. (3. vydání). Leipzig: Quelle & Meyer.
- Stanley, P. (2011). 'Twenty something': The social policy and practice implications of emerging adulthood. *Aotearoa New Zealand Social Work Review*, 23(3), 50-57.
- Steinmetz, H., Schmidt, P., Tina-Booh, A., Wieczorek, S., & Schwartz, S. H. (2009). Testing measurement invariance using multigroup CFA: differences between educational groups in human values measurement. *Quality & Quantity*, 43(4), 599-616. doi:10.1007/s11135-007-9143-x
- Sternberg, R. (2009). *Kognitivní psychologie*. (Vyd. 2., 636 s.) Praha: Portál.
- Surra, C. A. (1990). Research and theory on mate selection and premarital relationships in the 1980s. *Journal Of Marriage & Family*, 52(4), 844-865.
- Thornton, A., Axinn, W. G., & Teachman, J. D. (1995). The influence of school enrollment and accumulation on cohabitation and marriage in early adulthood. *American Sociological Review*, 60(5), 762-774.

- Trull, T. J. (2001). Structural relations between borderline personality disorder features and putative etiological correlates. *Journal Of Abnormal Psychology*, 110(3), 471-481. doi:10.1037/0021-843X.110.3.471
- Twenge, J. (2006). *Generation me: why today's young Americans are more confident, assertive, entitled--and more miserable than ever before*. (vii, 292 s.) New York: Free Press.
- Twenge, J. M., Campbell, W., & Freeman, E. C. (2012). Generational differences in young adults' life goals, concern for others, and civic orientation, 1966–2009. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 102(5), 1045-1062. doi:10.1037/a0027408
- United States Census Bureau. (2012). *Marriage nad divorce*. Retrieved January 6, 2013, from <http://www.census.gov/hhes/socdemo/marriage/index.html>
- United States Census Bureau. (2011). *Profile America facts for features*. Retrieved January 6, 2013, from http://www.census.gov/newsroom/releases/archives/facts_for_features_special_editions/cb11-ff15.html
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie*. (Vyd. 1., 461 s.) Praha: Karolinum.
- Waldinger, R. J., Diguier, L., Guastella, F., Lefebvre, R., Allen, J. P., Luborsky, L., & Hauser, S. T. (2002). The same old song?--Stability and change in relationship schemas from adolescence to young adulthood. *Journal Of Youth & Adolescence*, 31(1), 17-30.
- Weiss, P., & Zvěřina, J. (2001). *Sexuální chování v ČR - situace a trendy*. (Vyd. 1., 159 s.) Praha: Portál.
- White, N. (2002). 'Not under my roof!' Young people's experience of home. *Youth & Society*, 34(2), 214-231. doi:10.1177/004411802237864
- Wiersma, J. D., Cleveland, H., Herrera, V., & Fischer, J. L. (2010). Intimate partner violence in young adult dating, cohabitating, and married drinking partnerships. *Journal Of Marriage & Family*, 72(2), 360-374. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00705.x
- Wright, A. (2012). *Value Development in Emerging Adults: The Influence of Family*. Washington, District of Columbia, US: American Psychological Association (APA).

Přílohy

Příloha č. 1 (dotazník IDEA)

Přemýšlejte, prosím, nyní o svém současném životě, tzn. zhruba o tom, co se děje nyní a několik měsíců až jeden rok zpátky. Uvědomte si současný převažující pocit či převažující zkušenost a podle toho vybarvěte příslušné kolečko.

Mohu říci, že se nacházím v období, kdy:	rozhodně ne	spíše ne	spíše ano	rozhodně ano
1. se mi nabízí řada možností	☐	☐	☐	☐
2. u sebe stále objevuji něco nového	☐	☐	☐	☐
3. často prožívám vnitřní zmatek	☐	☐	☐	☐
4. mohu experimentovat v různých aktivitách a vztazích	☐	☐	☐	☐
5. se cítím svobodný	☐	☐	☐	☐
6. se cítím být omezován	☐	☐	☐	☐
7. mám zodpovědnost sám/sama za sebe	☐	☐	☐	☐
8. se cítím ve stresu	☐	☐	☐	☐
9. prožívám mnoho nestability (mnoho změn)	☐	☐	☐	☐
10. vidím svůj život optimisticky	☐	☐	☐	☐
11. jsou na mě kladeny vysoké nároky	☐	☐	☐	☐
12. dost často přemýšlím, kdo vlastně jsem	☐	☐	☐	☐
13. se usazuji a zklidňuji	☐	☐	☐	☐
14. cítím odpovědnost i za druhé lidi	☐	☐	☐	☐
15. se cítím být nezávislý/á na druhých	☐	☐	☐	☐
16. si mohu vybírat, co chci a co ne	☐	☐	☐	☐
17. nemohu předvídat, co se stane	☐	☐	☐	☐
18. mám závazky k druhým lidem	☐	☐	☐	☐
19. se cítím být soběstačný/á	☐	☐	☐	☐
20. mám mnoho starostí	☐	☐	☐	☐
21. si mohu leccos nového vyzkoušet	☐	☐	☐	☐
22. se soustředím na sebe sama	☐	☐	☐	☐
23. jsem se osamostatnil(a) od rodičů	☐	☐	☐	☐
24. si definuji sám/sama sebe (ujasněji si, kdo a jaký/á jsem)	☐	☐	☐	☐

25. si plánuji svoji budoucnost	☐	☐	☐	☐
26. často přemýšlím o smyslu života	☐	☐	☐	☐
27. už mám celkem jasno ve svých hodnotách	☐	☐	☐	☐
28. o sobě dost přemýšlím	☐	☐	☐	☐

Nyní nám jde o to, abyste posoudil(a), zda se již cítíte být dospělý/á či ještě ne. Označte, prosím, jednu z nabízených možností:

cítím se nedospělý/á

☐

cítím, že jsem v jakémsi
mezistupni

☐

cítím se plně dospělý/á

☐

Pokud se ještě necítíte být plně dospělými, pokuste se vyjádřit, co Vám k tomu, abyste se cítil(a) dospělý/á, chybí:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Příloha č. 2 (dotazník PVQ)

Níže naleznete popisy různých postojů. Přečtete si, prosím, pozorně každý popis a přemýšlejte o tom, jak moc se Vaším postojům podobají nebo nepodobají postoje popisované osoby. U každé položky vybarvíte kolečko, které nejlépe vyjadřuje, do jaké míry se Vám popisovaná osoba podobá.

		Do jaké míry se Vám daná osoba podobá?					
		Vůbec se mi nepodobá	Nepodobá se mi	Podobá se mi málo	Podobá se mi trochu	Podobá se mi	Velmi se mi podobá
1.	Vymýšlení něčeho nového a tvořivost jsou pro něho/ni důležité. Rád/ráda dělá věci svým vlastním originálním způsobem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2.	Je pro něj/ni důležité, aby byl/byla bohatý/á. Chce mít hodně peněz a drahé věci.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.	Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4.	Je pro něj/ni velmi důležité ukazovat své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5.	Je pro něj/ni důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho/její bezpečnost.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6.	Myslí si, že v životě je důležité dělat mnoho rozličných věcí. Stále vyhledává nové věci, aby je vyzkoušel/a.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7.	Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Domnívá se, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když na ně nikdo nedohlíží.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8.	Je pro něj/ni důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on/ona. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9.	Myslí si, že je důležité nežádat víc, než máme. Věří, že lidé by měli být spokojeni s tím, co mají.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10.	Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil(a). Je pro něj/ni důležité dělat věci, které mu/jí přinášejí potěšení.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11.	Je pro něj/ni důležité rozhodovat sám/sama o tom, co dělat. Rád(a) si svobodně plánuje a vybírá své aktivity.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12.	Je pro něj/ni velmi důležité pomáhat lidem okolo. Chce se starat o jejich blaho.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13.	Je pro něj/ni důležité být velmi úspěšný/á. Rád(a) dělá dojem na druhé.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14.	Je pro něj/ni velmi důležité, aby jeho/její země byla bezpečná. Myslí si, že stát musí být ve střehu vůči hrozbám zvenčí i zevnitř.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15.	Rád(a) riskuje. Stále vyhledává dobrodružství.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16.	Je pro něj/ni důležité, aby se vždy choval/a spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatné.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17.	Je pro něj/ni důležité mít zodpovědnost a říkat druhým, co mají dělat. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

18.	Je pro něj/ni důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu/jí blízcí.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
		Vůbec se mi nepodobá	Nepodobá se mi	Podobá se mi málo	Podobá se mi trochu	Podobá se mi	Velmi se mi podobá
19.	Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Ochrana životního prostředí je pro něj/ni důležitá.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20.	Náboženská víra je pro něj/ni důležitá. Velice se snaží dělat to, co jeho/její náboženství vyžaduje.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21.	Je pro něj/ni důležité, aby věci byly uspořádané a čisté. Opravdu nemá rád(a), když jsou věci v nepořádku.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22.	Myslí si, že je důležité zajímat se o věci kolem. Je zvědavý/á a snaží se porozumět všemu možnému.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23.	Věří, že lidé na celém světě by měli žít v harmonii. Je pro něj/ni důležité propagovat mír mezi všemi skupinami na světě.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24.	Myslí si, že je důležité být ambiciózní. Chce ukázat, jak je schopný/á.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25.	Myslí si, že nejlepší je dělat věci tradičními způsoby. Je pro něj/ni důležité dodržovat zvyky, které si osvojil/a.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26.	Je pro něj/ni důležité užívat si radosti života. Rád/a si dopřává.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27.	Je pro něj/ni důležité reagovat na potřeby druhých lidí. Snaží se podporovat ty, které zná.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28.	Věří, že by měl(a) vždy dávat najevo respekt vůči svým rodičům a starším lidem. Je pro něj/ni důležité být poslušný/á.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29.	Chce, aby se s každým nakládalo spravedlivě, dokonce i s lidmi, které nezná. Je pro něj/ni důležité ochraňovat ve společnosti ty slabší.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30.	Má rád(a) překvapení. Je pro něj/ni důležité žít vzrušující život.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31.	Usilovně se snaží vyhnout tomu, aby onemocněl(a). Je pro něj/ni velmi důležité, aby zůstal zdrav(a).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32.	Je pro něj/ni důležité, aby měl(a) v životě úspěch. Usiluje o to, aby byl(a) lepší než druzí.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33.	Je pro něj/ni důležité odpouštět lidem, kteří mu/jí ublížili. Snaží se na nich vidět to lepší a nebýt vůči nim zaujatý/á.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34.	Je pro něj/ni důležité být nezávislý/á. Rád(a) se spoléhá sám/sama na sebe.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35.	Je pro něj/ni důležité mít stabilní vládu. Jde mu/jí o to, aby byl zajištěn sociální řád.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36.	Je pro něj/ni důležité být stále zdvořilý/á k druhým. Snaží se, aby druhé nikdy nerušil/a nebo nerozčiloval/a.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37.	Opravdu si chce užívat život. Je pro něj/ni důležité, aby mu/jí bylo dobře.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

38.	Je pro něj/ni důležité být pokorný a skromný. Nesnaží se na sebe přitahovat pozornost.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
39.	Vždy si přeje být jediným/jedinou, kdo rozhoduje. Je rád(a) vůdcem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40.	Je pro něj/ni důležité přizpůsobit se přírodě a být s ní v souladu. Věří, že lidé by neměli měnit přírodu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Příloha č. 3
STATISTICKÉ CHARAKTERISTIKY SKUPINY MUŽŮ

Group Statisticsa

	SKUPINA	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
EXPL	1 NON_VŠ	81	18,68	3,524	,392
	2 VŠ	688	19,54	3,359	,128
EXPE	1 NON_VŠ	81	14,60	2,606	,290
	2 VŠ	688	15,71	2,643	,101
NEGAT	1 NON_VŠ	81	16,54	3,532	,392
	2 VŠ	688	18,01	3,569	,136
OTHER	1 NON_VŠ	81	8,02	1,871	,208
	2 VŠ	686	7,71	1,768	,067
SELF	1 NON_VŠ	81	18,04	3,068	,341
	2 VŠ	688	17,71	2,541	,097
SD	1 NON_VŠ	83	4,6596	,78241	,08588
	2 VŠ	767	4,8334	,73663	,02660
ST	1 NON_VŠ	83	4,0321	1,02623	,11264
	2 VŠ	764	3,8050	1,07827	,03901
HE	1 NON_VŠ	83	4,8956	,93549	,10268
	2 VŠ	763	4,5476	1,03129	,03734
AC	1 NON_VŠ	83	3,8494	1,00603	,11043
	2 VŠ	764	4,1327	1,11100	,04019
PO	1 NON_VŠ	83	2,9839	,85999	,09440
	2 VŠ	765	3,2922	1,11762	,04041
SE	1 NON_VŠ	83	3,8337	,82629	,09070
	2 VŠ	764	3,7476	,88493	,03202
CO	1 NON_VŠ	83	3,7620	,99074	,10875
	2 VŠ	764	3,7129	1,00414	,03633
TR	1 NON_VŠ	83	2,9910	,74536	,08181
	2 VŠ	763	2,9538	,90187	,03265
BE	1 NON_VŠ	83	4,5331	,78551	,08622
	2 VŠ	763	4,3663	,76944	,02786
UN	1 NON_VŠ	83	4,3916	,81792	,08978
	2 VŠ	764	4,3109	,86770	,03139

Independent Samples Testa

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
EXPL	Equal variances assumed	,220	,640	-2,162	767	,031	-,857	,397	-1,636	-,079
	Equal variances not assumed			-2,081	97,893	,040	-,857	,412	-1,675	-,040
EXPE	Equal variances assumed	,001	,971	-3,576	767	,000	-1,109	,310	-1,717	-,500
	Equal variances not assumed			-3,616	100,374	,000	-1,109	,307	-1,717	-,500
NEGAT	Equal variances assumed	,206	,650	-3,490	767	,001	-1,462	,419	-2,284	-,640
	Equal variances not assumed			-3,519	100,224	,001	-1,462	,415	-2,286	-,638
OTHER	Equal variances assumed	,057	,811	1,492	765	,136	,312	,209	-,098	,722
	Equal variances not assumed			1,427	97,632	,157	,312	,219	-,122	,746
SELF	Equal variances assumed	2,837	,093	1,059	767	,290	,324	,306	-,276	,923
	Equal variances not assumed			,913	93,372	,363	,324	,354	-,380	1,027
SD	Equal variances assumed	,475	,491	-2,029	848	,043	-,17380	,08564	-,34190	-,00571
	Equal variances not assumed			-1,933	98,388	,056	-,17380	,08990	-,35221	,00460
ST	Equal variances assumed	,801	,371	1,831	845	,067	,22715	,12405	-,01632	,47063
	Equal variances not assumed			1,906	102,690	,060	,22715	,11921	-,00927	,46358
HE	Equal variances assumed	1,095	,296	2,945	844	,003	,34796	,11817	,11603	,57990

	Equal variances not assumed			3,185	104,917	,002	,34796	,10926	,13132	,56461
AC	Equal variances assumed	,759	,384	- 2,226	845	,026	-,28335	,12728	- ,53316	- ,03353
	Equal variances not assumed			-2,411	104,970	,018	-,28335	,11751	- ,51636	- ,05034
PO	Equal variances assumed	12,483	,000	- 2,435	846	,015	-,30822	,12658	- ,55667	- ,05978
	Equal variances not assumed			- 3,002	114,392	,003	-,30822	,10268	-,51162	- ,10482
SE	Equal variances assumed	,371	,543	,847	845	,397	,08613	,10164	-,11335	,28562
	Equal variances not assumed			,896	103,536	,373	,08613	,09618	- ,10461	,27688
CO	Equal variances assumed	,021	,884	,424	845	,672	,04913	,11590	- ,17835	,27662
	Equal variances not assumed			,429	101,188	,669	,04913	,11466	- ,17831	,27657
TR	Equal variances assumed	3,858	,050	,362	844	,717	,03716	,10262	- ,16426	,23858
	Equal variances not assumed			,422	109,899	,674	,03716	,08809	- ,13741	,21173
BE	Equal variances assumed	,004	,950	1,872	844	,062	,16682	,08911	- ,00810	,34173
	Equal variances not assumed			1,841	99,894	,069	,16682	,09061	- ,01295	,34658
UN	Equal variances assumed	,231	,631	,809	845	,419	,08066	,09974	-,11511	,27642
	Equal variances not assumed			,848	103,112	,398	,08066	,09511	- ,10796	,26928

STATISTICKÉ CHARAKTERISTIKY SKUPINY ŽEN

Group Statisticsa

	SKUPINA	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
EXPL	1 NON_VŠ	70	19,09	3,073	,367
	2 VŠ	1453	19,97	3,189	,084
EXPE	1 NON_VŠ	70	14,27	2,296	,274
	2 VŠ	1452	15,55	2,493	,065
NEGAT	1 NON_VŠ	70	17,41	4,052	,484
	2 VŠ	1454	18,46	3,564	,093
OTHER	1 NON_VŠ	70	8,14	1,772	,212
	2 VŠ	1445	8,11	1,802	,047
SELF	1 NON_VŠ	70	18,04	2,651	,317
	2 VŠ	1453	18,03	2,598	,068
SD	1 NON_VŠ	69	4,5797	,68799	,08282
	2 VŠ	1601	4,8126	,75594	,01889
ST	1 NON_VŠ	69	3,9758	1,12505	,13544
	2 VŠ	1594	3,8278	1,04301	,02612
HE	1 NON_VŠ	69	4,8744	,85195	,10256
	2 VŠ	1593	4,5112	,96525	,02418
AC	1 NON_VŠ	69	3,9529	1,00209	,12064
	2 VŠ	1596	4,0102	1,11005	,02779
PO	1 NON_VŠ	69	3,0242	1,10157	,13261
	2 VŠ	1599	2,9918	1,05590	,02641
SE	1 NON_VŠ	69	4,1101	,93213	,11222
	2 VŠ	1594	3,9322	,83963	,02103
CO	1 NON_VŠ	69	3,8333	,86673	,10434
	2 VŠ	1594	3,6917	,96917	,02427
TR	1 NON_VŠ	69	3,0688	,75231	,09057
	2 VŠ	1594	2,9797	,87081	,02181
BE	1 NON_VŠ	69	4,6232	,65673	,07906
	2 VŠ	1593	4,5756	,73203	,01834
UN	1 NON_VŠ	69	4,0580	,82784	,09966
	2 VŠ	1597	4,4976	,80573	,02016

Independent Samples Testa

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
EXPL	Equal variances assumed	,085	,770	-2,261	1521	,024	-,881	,390	-1,645	-,117
	Equal variances not assumed			-2,339	76,337	,022	-,881	,377	-1,631	-,131
EXPE	Equal variances assumed	,525	,469	-4,212	1520	,000	-1,281	,304	-1,877	-,684
	Equal variances not assumed			-4,539	77,055	,000	-1,281	,282	-1,842	-,719
NEGAT	Equal variances assumed	1,958	,162	-2,391	1522	,017	-1,050	,439	-1,911	-,188
	Equal variances not assumed			-2,128	74,231	,037	-1,050	,493	-2,032	-,067
OTHER	Equal variances assumed	,062	,803	,149	1513	,882	,033	,220	-,399	,465
	Equal variances not assumed			,151	76,078	,880	,033	,217	-,399	,465
SELF	Equal variances assumed	,001	,974	,044	1521	,965	,014	,318	-,610	,638
	Equal variances not assumed			,043	75,526	,966	,014	,324	-,632	,659
SD	Equal variances assumed	,674	,412	-2,514	1668	,012	-,23285	,09262	-,41452	-,05119
	Equal variances not assumed			-2,741	75,252	,008	-,23285	,08495	-,40208	-,06363
ST	Equal variances assumed	,003	,956	1,151	1661	,250	,14805	,12868	-,10434	,40045
	Equal variances not assumed			1,073	73,150	,287	,14805	,13794	-,12685	,42295
HE	Equal variances assumed	1,910	,167	3,074	1660	,002	,36320	,11815	,13146	,59495

	Equal variances not assumed			3,447	75,762	,001	,36320	,10538	,15332	,57309
AC	Equal variances assumed	1,405	,236	-,422	1663	,673	-,05734	,13597	- ,32404	,20936
	Equal variances not assumed			-,463	75,397	,645	-,05734	,12380	- ,30393	,18926
PO	Equal variances assumed	,173	,677	,249	1666	,803	,03239	,13006	- ,22271	,28749
	Equal variances not assumed			,240	73,494	,811	,03239	,13522	- ,23707	,30185
SE	Equal variances assumed	1,491	,222	1,716	1661	,086	,17799	,10373	- ,02547	,38146
	Equal variances not assumed			1,559	72,857	,123	,17799	,11417	- ,04955	,40554
CO	Equal variances assumed	2,982	,084	1,193	1661	,233	,14162	,11868	-,09116	,37441
	Equal variances not assumed			1,322	75,551	,190	,14162	,10713	- ,07176	,35501
TR	Equal variances assumed	2,625	,105	,837	1661	,403	,08912	,10652	-,11980	,29805
	Equal variances not assumed			,957	76,106	,342	,08912	,09316	- ,09641	,27466
BE	Equal variances assumed	1,729	,189	,531	1660	,596	,04760	,08965	- ,12825	,22344
	Equal variances not assumed			,586	75,507	,559	,04760	,08116	-,11406	,20926
UN	Equal variances assumed	,082	,774	- 4,432	1664	,000	-,43959	,09918	- ,63413	- ,24505
	Equal variances not assumed			- 4,323	73,675	,000	-,43959	,10168	- ,64220	- ,23697